

## PHİLOLOGİCA I.

Dr. T. HALASİ KUN

*Hungaroloji Profesörü*

Kumanlarla (Macarcadaki adıyla Kunlarla), veya daha umumi olarak Kıpçak adıyla anılan halkla meşgul olmak Macar tarihçilerinin ve türkologlarının eski geleneklerinden biridir. Bu gelenek pek tabiidir, çünkü Kumanlar, Macarlarla tarihleri boyunca pek sıkı olan münasebetlere girmiş ve böylece Kumanlarla Kıpçakların tarihiyle dilini araştırmak yalnız Macar türkolojisinin değil, Macar tarihçiliğinin ve hungarolojinin de daima üzerinde durulması lâzım gelen meselelerinden biri olmuştur.

Macar türkolojisinin ve hungarolojisinin Macaristan dışında Kumanların (Kıpçakların) tarihinin veya dilinin çeşitli meseleleriyle meşgul olan neşriyatını büyük bir titizlikle takibetmesi de bu gelenekle, bu lüzumla açıklanabilir. Nihayet bu makalemiz de, bazı şahsi mülâhazalardan sarfınazar, keza bu geleneğin ve bu alâkanın bir mahsulüdür.

Makalemizin başlıca gayesi, Macaristan'daki Kuman tetkikleri nokta-i nazarından da çok ehemmiyetli, ve Kuman - Kıpçak dil yadigârlarının belki en ehemmiyetlisi olan 'at-Tuhfat az-zakîya fil-luğat at-turkiya' adlı yadigârın geçenlerde Besim Atalay tarafından çıkarılan neşrinin Türk ve yabancı mütehasşsılarına tanıtılmasıdır.

Makalemizin, dediğimiz gibi, başlıca gayesi böyle bir tanıtma olmakla beraber tanıtımdan önce pek umumi hatlarla Kumanların (Kıpçakların) dili ile meşgul olan Macar araştırmalarından, Kumanların (Kıpçakların) diline ait olan malzemenin, bu malzemenin mahiyetinden, bu malzemenin bulunduğu sahalardan da kısaca bahsetmemiz lâzımdır. Ancak böyle bir açıklama sayesinde ki, Macar türkoloji ve hungarolojisinin Mısır'daki Kıpçak dil yadigârlarına karşı gösterdiği alâka ve Macar mütehasşsılarınca bu nevi Kıpçak dil yadigârları arasında bilhassa 'at-Tuhfat'-a verilen büyük önem Türk okuyucuları önünde aydınlanmış olur.

Demek oluyor ki, bu umumi mülâhazalar birçok bakımdan tanıtımımızın uzvi kısmını teşkil etmektedir.

Kumanların (Kıpçakların) diliyle meşgul olur ve bu nevi araştırmalar için lüzumlu malzemenin nereden temin edilebileceğini araştırırken Kumanların (Kıpçakların) tarihinden mühim bir hâdiseyi, Moğol istilâsı hâdisesini hiçbir vakit göz önünden ayırmamaklığımız lâzımdır.

Zira herkesçe malûmdur ki, XIII. yüzyılda Eurasya'yı süpürüp temizliyen Moğol istilâsı Karadeniz'in kuzey kıyılarında oturan Kumanları (Kıpçakları) da yerlerinden çıkarmıştı.

Bu istilâ adı geçen ulusun bir kısmını Macaristan'a sürmüş ve orada Macar kırılları tarafından iyilikle kabul edilerek Büyük Macar Ovası'nın ortasında yerleşmişlerdi. Bunun içindir ki, bugün hâlâ Macaristan'ın bu bölgesine Büyük-Kumania ve Küçük-Kumania adı verilir. Macaristan'da yerleşmiş Kumanlar hakkında şunu da söylemeliyiz ki, bunlar Macaristan'da yerleşmelerinden takriben XV. yüzyılın sonlarına kadar dillerini muhafaza etmiş, hattâ siyasi bakımdan 1870'e kadar muhtar bir bölge teşkil etmişlerdir.

Moğol istilâsı, Kıpçakların diğer bir kısmını, bilhassa köle olarak, Mısır'a sürmüştü. Buraya sürülmüş olan Kıpçaklar sonraları siyasi hâkimiyeti ellerine geçirek Kölemen imparatorluğunu kurmuşlardı.

Tabiatıyla, Altın Orda ile meşgul olan Yakubovskiy'in güzel eserinde de denildiği gibi, Kıpçakların çoğunluğu, büyük Moğol istilâsına rağmen, öteden beri vatanı olan Deşt-i Kıpçak'ta kalmış, hattâ üzerlerine yerleşmiş Moğolları ve aslen Moğol Altın Orda imparatorluğunu türkçeleştirmiştir. Bu türkçeleşmiş imparatorluğun Türk ahâlisinin halefleri sonradan imparatorluğun çözülmesiyle bir sürü küçük kabileye ve dile parçalanmakla beraber bu küçük kısımlar arasındaki dil bağları zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir; bu sebeple türkoloji bugün bütün bu dillere, lehçelere, gayet isabetli olarak, Kıpçak lehçeleri adını vermektedir.

Şu halde Kuman (Kıpçak) diliyle meşgul olmak istediğimiz zaman, bu işe gerekli malzemeyi, bilhassa üç yerde: 1. Macaristan'da, 2. Dest - i Kıpçak ve civarında, 3. Mısır'da aramaklığımız icabeder.

Macaristan'daki Kuman dil yadigârlarını en iyi şekilde Gy. Meszaros toplamıştı. Ancak eserinden kolayca anlaşılır ki, Macaristan'daki kuman dil yadigârları bütün ehemmiyetlerine rağmen eski Kuman Kıpçak) dilinin *reconstructionu* için kâfi malzeme vermemektedirler.<sup>1</sup>

Kumanların (Kıpçaklarının) XI. yüzyıldan beri vatanları olan Deşt-i Kıpçak'a gelince bu bölge Kuman (Kıpçak) dil yadigârları bakımından yukarıkinden daha zengindir. Zira uzun zamanlar en mühim Kuman dil yadigârı olarak bilinen ve herkesçe malum olan ve yüzyıllarca bu bölgenin bu nevi yadigârlardan biricik numunesi olarak sayılan Codex Cumanicus buralardan çıkmıştır. Bu mühim dil yadigârı kont G. Kuun'un bugün artık eskimiş neşriinden<sup>2</sup> sonra, son zamanlarda, tanınmış Danimarka'lı türkolog, K. Grönbech'in güzel neşriyle<sup>3</sup> herkesin faydala-

<sup>1</sup> Gy. Meszaros, Magyarorszagi kun nyelvemlekek [Macaristan'daki Kuman dil yadigârları]. Buda.pest, 1914.

<sup>2</sup> Comes Geza Kuun, Codex Cumanicus. Budapestini 1880.

<sup>3</sup> K. Grönbech, Codex Cumanicus in Faksimile herausgegeben. Mit einer Einlei-

nabileceği bir hale konmuştur. Uzun zamanlar, dediğimiz gibi, Deşt-i Kıpçak'tan çıkma tek Kuman (Kıpçak) dil yadigârımız bu idi. Ancak zamanımızda bu sahada diğer dil yadigârlarımızın da var olduğu anlaşmıştır. Çünkü Altın Orda imparatorluğunun çözülmesinden sonra meydana gelmiş olan küçük birliklerin: Kırım Türklerinin, Kazan Türklerinin ve saire en eski dil yadigârlarının Kıpçak dili bakımından pek kıymetli verintiler sakladıkları görülmüştür. Kıpçak dil tarihi bakımından bu dil yadigârlarının ehemmiyetine büyük Macar müsteşriki S. Körösi Csoma'nın ölümünün 100. yıldönümü münasebetiyle çıkarılan armağanda ilk defa tarafımızdan işaret edilmiştir.<sup>1</sup>

Hattâ burada şunu da kaydetmeliyiz ki, Deşt-i Kıpçak sahasında elde edilebilen malzeme ne Codex Cumanicus' la, ne de yukarıda işaret edilen dil yadigârlarıyla bitmemektedir, çünkü Eski-Kıpçak dil tarihinin tetkiki için bugünkü Kıpçak lehçelerinin de büyük malzeme verebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugünkü Kıpçak lehçeleri üzerine oldukça etraflı bir bilgiye sahip bulunmamız itibariyle bu bilgimizi sırf Eski -Kıpçak dil malzemesini tamamlamak için değil, daha ziyade bir mihenk gibi kullanmamız ve bu malzemenin Kıpçak dil yadigârları üzerindeki araştırmalarda en esaslı yardımcılardan biri olduğunu unutmamamız gerekmektedir.

Kıpçak dil yadigârlarının üçüncü bulunuş yeri Mısır'dır. Mısır'da Kölemen sülâlesinin teessüsü, bu sülâlenin hâkimiyeti altında bulunan Arap halkın birçoğunu hâkim sınıfın dilini öğrenmeğe teşvik etmiştir. Bunun için Araplara mahsus olmak üzere Mısır Kıpçak ağzının kelime haznesini ihtiva eden birçok dil kitabı hazırlanmıştır. Hattâ bu dil kitaplarından maada Kölemen sülâlesi devrinden birçok oradaki Araplar için değil, fakat doğrudan doğruya hâkim sınıf için Kıpçak dilinde hazırlanmış, bilhassa bedî mahiyetteki eserlerden de haberdarız. Bittabi bu nevi eserler Mısır Kıpçak ağzının araştırılmasında büyük bir önem taşımaktadır. Bütün bu dil kitapları ve diğer dil yadigârları vaktiyle 'Die mameluk - kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul' adlı makalemizde (KCsA. III, 77-83) tarafımızdan toplanmıştı ve onun için burada sözü fazla uzatmamak maksadiyle okuyucunun bu makaleye müracaat etmesini rica ederiz.

Kuman (Kıpçak) dil malzemesinin çıktığı sahalardan yukarıda tanıtılmasından sonra Kumanlara karşı alâka gösteren Macar ilminin Kuman dilini araştırırken sırf Macaristan'daki malzemeyle çalışmamış, Deşt-i Kıpçak ve Mısır'da bulunan malzemeyi de dikkat nazarına al-

tung. Monumenta Linguarum Asiae Maioris I. Kopenhagen, 1936; K. Grönhech, Komanisches Wörterbuch, Monumenta Linguarum Asiae Maioris. Subsidia volumen I. Kopenhagen, 1942.

<sup>1</sup> T. Halasi Kun, Monuments de la iangue tâtare de Kazan. Analecta Orientalia memoriae Alexandri Csoma de Körös dicata. Vol. I, 138-155. (Bibliotheca Orientalis Hungarica (V

mış ve hattâ bu malzemeyi birkaç defa neşretmiş olduğunu herkesin tabii bulacağını sanırız.

Bu çeşit neşirlerden burada meselâ kont G. Kuun'un veya Zs. Telegdi'nin neşirlerini<sup>1</sup> zikretmekle yetiniriz.

Bizi, Küçük - Kumania'lı oluşumuzdan maada Macar ilminin sözü geçen bu geleneği bundan on yıl kadar önce, Macar türkoloji ve hungarolojisinin mühim bir kısmını teşkil eden Kuman-Macar münasebetleriyle ve bu münasebetler içinde Kumanların diliyle daha etraflı bir surette meşgul olmağa teşvik etmiştir.

O zamandan beri de pek değişmeyen asıl gayemiz, mevcut dil yadigârlarına göre, Kuman dilinin taslağının hazırlanması ve henüz meçhul dil yadigârlarının meydana çıkarmasıyla Kuman - Kıpçak diliyle ilgili bilgilerimizi imkân nispetinde genişletmek olmuştur.

Macaristan'daki malzemenin kifayetsizliğinden dolayı araştırmalarımızda Deşt-i Kıpçak ve bilhassa Mısır sahasına önem verilmiştir.

Mısır Kıpçak dil malzemesinin en büyük kısmı bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunduğundan 1938/9 yıllarında Macar Eğitim Bakanlığının yardımıyla İstanbul kütüphanelerindeki Kıpçak el yazmalarını gözden geçirmiştik ki yukarıda 4. sahifede sözü geçen makalemiz o yazmalar üzerindeki araştırmalarımızın bir hülâsasıdır.

Mevzuubahis makalede bugün tanınmış veya işlenmiş Kıpçak dil yadigârlarını kısaca tanıttıktan sonra bu dil yadigârları arasında 'at-Tuhfat az-zakiya fil-luğat at-turkiya' adlı bir dil kitabının bulunmasına ve bu dil kitabının literatürde birçok defa zikredilmiş olmakla beraber ehemmiyeti hiç kimse tarafından kâfi derecede takdir edilmemiş ve böylece neşir maksadiyle kimsece ele alınmamış olduğuna işaret etmiştik.

Bu eserin, daha etraflı bir tetkikinden sonra Kıpçak dil yadigârları arasında en ehemmiyetlisi olduğu, hattâ Arap zihniyetiyle yazılmış Türkçe dil kitapları arasında hemen Kaşgarlı'nın meşhur sözlüğünden sonra geldiği de tesbit edilmiştir.

Tabiatıyla bu tesbitten sonra o vakitler Beyazit Umumi Kütüphanesinin müdürü olan rahmetli İsmail Saip'in yardımıyla ve neşir maksadiyle hemen mevzuubahis el yazmanın fotoğrafı çektilmiş ve hattâ yukarıda sözü geçen makalemizle (4.s.) beynelmilel türkoloji dünyası bu tasarladığımız neşirden derhal haberdar edilmişti.

İmdi, beynelmilel türkolojinin kaydedilmemiş geleneği gereğince araştırmacıların böyle önceden bildirilmiş olan neşir hakları umumiyetle mahfuz tutulmakta, ve bu haktan ancak pek nadir vaziyetlerde sarfı-nazar edilmektedir.

Biz bu geleneğe güvenerek 1938-den beri 'at-Tuhfat'-ın araştırmasiyle rahat rahat meşgul olmuştuk. 1942-de mevzuubahis eserin tıpkı-

<sup>1</sup> 2. ve 8. sahifelerin notlarına bakınız.

basımını neşretmiş,<sup>1</sup> 1943-te eserin işlenmesini tamamladıktan sonra onun neşri için ilk adımları atmış bulunuyorduk. Aynı sene yazında Ankara Üniversitesi hungaroloji kürsüsüne çağrıldığımızdan ve Macaristan'daki siyasi vaziyetin pek müşkül olmasından dolayı neşrimizin yapılmasına imkân bulunamadı. Esasen neşrin pek ince teknik işleri Budapeşte'de uzunca bir kalışı icabettirmekte olup böyle bir vaziyet ise o zamandan beri maalesef ele geçmemiştir.

Tasarlamış olduğumuz eserin gecikmesi tabiatıyla birçok problemin ortaya çıkmasına yol açmıştır, çünkü eserle Leh türkologlarından A. Zajaczkowski, sonra Besim Atalay gibi başkaları da meşgul olmağa başlamıştı. A. Zajaczkowski yukarıda bahsi geçen makalemiz yoluyla 'at-Tuhfat'-ın tasarladığımız neşrinden haberdar olunca 'Note complementari sulla lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco' makalesinden<sup>2</sup> maada bu mesele ile artık meşgul olmamıştır.

Maalesef diğer türkolog, yani Besim Atalay, 'at-Tuhfat'-ın tasarladığımız ve 1942-de kısmen kuvveden fiile çıkardığımız neşrini dikkat nazarına almayarak bu alandaki çalışmalarına devam etmiş, hattâ 1945-te beynelmilel türkoloji geleneklerini birkaç beylik sözle baştan savarak bütün 'at-Tuhfat'-ı neşretmiştir.<sup>3</sup>

Biz bu vaziyette tabiatıyla Besim Atalay'ın neşrini büyük bir alâkayla elimize aldık. 'at-Tuhfat'-ın birçok yerinde gayet nazik meseleler arz etmesi bu alâkamızı bir kat daha artırıyordu. Dünya ahvalinin düzelmesi sayesinde pek yakında çıkacağını umduğumuz 'at-Tuhfat' neşrimizin mütehasısları önüne mümkün olduğu kadar kusursuz bir şekilde çıkabilmesi için bu nazik noktaların araştırılmasında Besim Atalay'ın neşrinden de faydalanacağımızı sanmıştık. Aşağıdaki sahifeler bu umutlarımızın neden aşırı olduğunu, hattâ birçok defa neden büsbütün boşa çıktığını açıklayacaktır.

'at-Tuhfat' gibi bir dil yadigârının neşrinde tabiatıyla neşrin her şeyden önce neşrinin ne gibi prensipler üzerine dayandığını ve bu çeşit dil yadigârlarının ne şekilde işlenmesi, yani yadigârdaki bütün malzemenin neşre dahil olması aynı zamanda neşrin kullanışlı hem de bugünkü türkoloji ihtiyaçlarını karşılayabilecek tarzda meydana getirilmesi gerektiğini bilmesi lâzımdır.

<sup>1</sup> T. Halasi Kun, La langue des Kiptchaks d'apres un manuscrit arabe d'İstanbul. Partie II. Reproduction phototypique. Budapest, 1942. (Bibliotheca Orientalis Hungarica, IV)

<sup>2</sup> Estratto dagli Annali del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli. Nuova Serie, volume I. Roma, 1940.

<sup>3</sup> Besim Atalay, Ettuhfet-üz - zekiyye fil - lügat - it - Türkiyye. İstanbul, 1945

Bu mühim prensip meselesini biraz aydınlatmak için bir-iki cümlede şimdiye kadar neşir olunan Kıpçak dil yadigârlarının işleme tarzı ve neşir şekli ile de meşgul olmamız yerinde olur.

Bilindiği gibi en eski Kıpçak dil yadigârı, yani Leiden el yazmasının işlenmesi ve neşri Houtsma ismine bağlıdır.<sup>1</sup> Houtsma Leiden el yazmasını neşrettiği zaman neşrinde ilkin bu yadigâra göre — tabiatıyla Arapça gramerlerin değil, Avrupa gramerlerinin taksim ve ıstılahlarını dikkat nazarına alarak — bir gramer taslağı vermiştir. Bu gramer taslağından sonra bahis mevzuu yadigârdaki bütün kelimeleri ihtiva eden bir sözlük, bundan sonra da Arap harfleriyle ve Houtsma okuyuşunda yadigârın kendisi verilmiştir. Houtsma neşir tarzının bütün teferruatını tamamen kabul etmemekle beraber yine de şimdiye kadar tamamen neşredilmiş Mısır Kıpçak dil yadigârı arasında onun neşrinin en iyi, metot bakımından en mükemmel olduğunu ve bunun için bütün bu gibi neşirlerde örnek olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Houtsma'ya uyarak Kıpçak dil yadigârlarının işlenmesinde ve neşrinde bizce de en doğru metot naşirin ilkin neşredilecek dil yadigârını tanıtmayı ve diğer Kıpçak yadigârları arasında işgal ettiği yeri tâyin eylesidir. Bundan sonra naşir Avrupa gramerlerinin sınıflarına göre vazih bir şekilde yadigârın gramerle ilgili malzemesini, sonra yalnız sözlükte değil, yadigârda geçen bütün kelimelerin de Lâtin alfabesine göre hazırlanmış bir listesini vermeli,<sup>2</sup> bundan sonrada yadigârın tıpkıbasımına geçmelidir. (Houtsma'nın neşri 1894- te çıktığından tabîi bunda tıpkıbasım yoktur.)

Her hangi bir Kıpçak dil yadigârının naşiri yukarıda verilen prensipleri dikkat nazarına almazsa neşri metot bakımından kusurlu sayılır. Bu prensipler nispeten basit olmakla beraber yine de kaydetmeliyiz ki, bunlar Kıpçak dil yadigârlarının neşrinde umumiyetle dikkat nazarına alınmamışlardır. Tabîi bu hareket tarzının neticesi olarak daima aynı yadigârla birçok naşir meşgul olmak zorunda kalmıştır. Yukarıda arz edilen prensiplere göre şimdiye kadar neşredilmiş Kıpçak dil yadigârlarını birer birer gözden geçirdiğimiz zaman, 'Kitâb al-idrâk'-ın umumiyetle pek kullanışlı olan ikinci neşrinde<sup>3</sup> ilkin el yazmanın gramerle ilgili malzemesinin Avrupa gramerlerinin sınıflarına göre işlenmemiş olduğunu,<sup>4</sup> sonra neşrin sözlüğüne el yazmanın gramer kısmında bulunan kelime haznesinin girmemiş bulunduğunu ve nihayet yazmadaki sözlüğün haşiyelerinin de neşre girmediğini<sup>5</sup> görmekteyiz.

<sup>1</sup> M. Th. Houtsma, Ein türkisch - arabisches Glossar. Leiden, 1894.

<sup>2</sup> Houtsma neşrine karşı yapılacak tek bir itiraz noktası o neşirde kelimelerin Lâtin alfabesine değil, daha az kullanışlı olan Arap alfabesine göre sıralanmış olmasıdır.

<sup>3</sup> Ahmet Caferoğlu, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk. İstanbul, 1931.

<sup>4</sup> Kitâb al-idrâk'ın gramerle ilgili malzemesini Avrupa gramerlerinin -tasnifine göre hazırlanmış bir işlenmesini yakında neşredeceğimizi ummaktayız.

<sup>5</sup> Haşiyeleri Rifat Bilge'nin yardımıyla Velet İzbudak neşretmiştir: El-İdrâk haşiyesi. İstanbul, 1936.

Şuna da itiraz olunabilir ki, 'Kitâb al-idrâk'-ın değerli naşiri Ahmet Caferoğlu teknik güçlüklerden dolayı el yazmayı tıpkıbasımlarla değil, ancak kendi okuyuşuna göre vermiştir.

Tabîî yukarıda arz edilen prensipleri dikkat nazarına alırsak Caferoğlu'nun neşrinde de bizce lüzumlu olmıyan kısımlar vardır. Böyle lüzumlu olmıyan kısımlar arasında el yazmanın gramer kısmının Türkçeye tercüme edilmesini zikredebiliriz. Arap gramerlerinin tasnifine göre hazırlanmış olan bu gramer kısmının Türkçeye çevrilmesiyle elde olunan fayda sade mevzuubahis olan kısmın Arapça nüshası yanında şimdi bir Türkçe nüshasına da sahip oluşumuzdan ibarettir. Bizce gramer kısmının tercümesi ancak naşirin şahsi istifadesi için, lüzumlu olabilir ve eğer bu kısmı herhalde tercüme etmek lazımsa, bu iş mevzuubahis yazma içindeki gramer malzemesinin Avrupa gramerlerinin tasnifine göre işlenebilmesi için yapılmalıdır, yoksa bu nevi *pro domo* notların neşri tamamiyle faydasızdır.

Üçüncü Kıpçak dil yadigârına, 'al-Kavânîn al-kullîya li-dabt al-luğat at-turkiya'-ya ve onun naşirine, Türkiye türkolojisinin saygıdeğer ve bütün Avrupa mütehasıslarınca tanınmış Rifat Bilge'sine gelince, şunu söylemeliyiz ki, kendisi yadigârın ancak metnini neşretmiş<sup>1</sup> (teknik güçlükler dolayısıyla bunu da kendi okuyuşuyla) ve böylece daha ziyade bu metnin işlenmesine türkologları teşvik eylemiştir. Onun hareket tarzının doğru olduğunu ve böyle bir işlenmenin Macar müsteşriklerinden Zs. Telegdî'nin kaleminden Almanca olarak 1937-de çıkmış olduğu<sup>2</sup> ispat etmektedir. *Telegdî* yukarıda arz ettiğimiz prensiplere uygun şekilde yadigâra göre 'al-Kavânîn' gramerinin bütün malzemesini ve yadigârın bütün kelime haznesini vermiş, tıpkıbasım olarak da Rifat Bilge'nin neşrine işaret etmiştir.

Dördüncü yadigâr olarak A. Zajaczkowski tarafından neşredilen 'Kitâb bulğat al - mustâk fi luğat at-turk val - kifcâk'adlı eseri<sup>3</sup> tetkik ettiğimizde, bu eserin neşri natamam olmakla beraber (çünkü şimdiye kadar sade isim kısmı neşredilmiştir) onun yukarıda işaret edilen prensiplere uygun olduğunu veya olacağını görürüz.

En yeni, beşinci Kıpçak dil yadigârının, yanı 'at-Tuhfat'- ın Besim Atalay tarafından yapılmış neşrine gelince maalesef sözü geçen prensiplere yine pek uzakta kalınmış olduğunu tesbit etmek zorundayız.

Besim Atalay, neşrinin başında mevzuubahis yadigârın tanıtmasını yapmış ve sonuna da tıpkıbasımlar ilâve etmiş olmakla beraber neşri-

<sup>1</sup> Rifat Bilge, al-Kavânîn al-kullîya li-dabt al-luğat atturkiya. İstanbul. 1928.

<sup>2</sup> Eine türkische Grammatik in arabiseher Sprache aus dem XV. Jhdt. KCsA. I. Ergänzungsband, 282-326.

<sup>3</sup> Ananiasz Zajaczkowski, Manuel arabe de la langue des Turcs et des Kiptchaks, Warşzawa, 1938.

nin büyük bir kısmında sözü geçen prensipleri hiç dikkat nazarına almamıştır. Besim Atalay neşrinin "Önsöz,, ve "Bibliyografya,, adlı bölümlerinden sonra eserinin belkemiği olarak bütün 'at-Tuhfat' yazmasının, yani sözlükle gramer kısmının tercümesini vermektedir. Bu iki kısmın tercümesi yukarıda söylenenlere göre lüzumsuzdur ve eğer Besim Atalay bu tercüme yerine 'at-Tuhfat'-a göre Avrupa gramer tasnifine dayanan bir gramer taslağını veya neşrinin dizimini daha teferruatlı bir şekilde işlenmiş çeşidini yahut da yazmada geçen bütün kelimelerin tam bir listesini vermiş olsaydı, herhalde eseri türkoloji için daha faydalı olurdu.

Bu prensip meselelerinden bu kadar konuşmamızın başlıca sebebi bunların bütün basitliklerine rağmen şimdiye kadarki açıklayışımızdan da görüldüğü gibi umumiyetle dikkat nazarına alınmayışı, hattâ birçok defa anlaşılmayışı keyfiyetidir. Bu vaziyetin en bariz bir delili şudur ki, Besim Atalay Zs. Telegdi'nin eserinden bahsederken bu eseri sanki 'al-Kavânin'-in Almanca tercümesinden başka bir şey değilmiş gibi göstermektedir (XXIV. s.) Yazımızda bu prensipleri kaydedişimizin başka bir sebebi de gelecekte belki neşredilecek yeni Kıpçak dil yadigârlarının neşrinin yukarıda zikredilen prensiplere göre hazırlanmasını teşvik etmek ve birçok fedakârlık ve emekle vücut bulan eserlerin sırf metot kusurlarından dolayı ikinci veya üçüncü bir türkoloğa eserin baştan sonuna kadar yeni bir neşrini yapmağa mecbur etmemesi dileğimizeştir.

Beşinci Kıpçak dil yadigârını, yani 'at-Tuhfat' neşrini umumi prensipler bakımından değil de, küçük teferruatlar bakımından inceleyecek olursak, neticede Besim Atalay neşrinin diğer Kıpçak neşirleri arasında daha az tatmin edici olduğunu görürüz. 'at-Tahfat'-ın neşri sade metot bakımından bugünkü türkolojinin seviyesine erişemediği gibi muhteviyat bakımından da birçok ihmal, hattâ eksiklik arz etmektedir.

Besim Atalay neşrinin eksikliklerinden, ihmallerinden okuyucuya vazıh bir fikir verebilmek için bu nevi itirazlarımızın Besim Atalay neşrinin bölüm ve altbölümlerine göre sıralanmasını uygun bulduk. Tanıtımımızın bu şekilde verilmesi vuzuhtan maada daha toplu olma düşüncesine de dayanmaktadır. Çünkü böylece, eseri tanıtan kimse uzun mukaddemelere ve üslûpla ilgili mülâhazalara baş vurmaksızın, tanıtılacak eserin bölümlerine, altbölümlerine, notlarına, hattâ çok defa, tek tük cümlesine, âdeta birer haşiyе şeklinde açıklamalarını ilâve edebilir. Bu usulün neticesi olarak haşiyelerimiz tabîî çok kere telgraf üslûbunda verilmiştir. Hattâ bu üslûp yüzünden haşiyelerimizin ancak tanıtılan eserle bir bütün teşkil ettiğini ve böylece bu haşiyelerin ancak Besim Atalay neşriyle birlikte okunabileceğini hatırdan çıkarmamalıdır.

Bütün bunlardan sonra Besim Atalay'ın 'at-Tuhfat' neşrinin kenarına yazdığımız haşiyeleri sırasıyla kaydedelim:



Naşir,<sup>1</sup> eserinin VII. sahifesinde başlayan "Kıpçaklar ve Dilleri,, altbölümünün bir yerinde: "Kıpçaklardan bir bölük — belki hıristiyanlığa girmiş olanlardan bir çoğunluk — Macaristana girdiler" demektir. Bu fikir yanlıştır, çünkü Macaristan'a gelen Kumanların hıristiyanlıkları hakkında kayıtlarımız yoktur. Fazla tafsilât için Györffy'nin 'A kunok megterese [Kumanlarda hıristiyan dininin kabulü]' adlı Protestans Szemle [Protestan Haberleri] mecmuasının 34. cildinde (669-681. sahifeler) çıkmış olan makalesine bakınız.

BA. "Eseri İlk Tanıtma,, adlı altbölümde, XI. sahifede, esere karşı gösterilen ilgisizlikten bahsederken başlıca sebep olarak "batı bilgilerinin daha çok siyasal etkilere dayanmalarından ileri gelmekte,, olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bizce ilmî bir eserde bu nevi iddiaların yeri olamaz, hele bu iddialar doğru da değilse.

Aynı altbölümün diğer bir garibesi de şudur ki, B A. 'at-Tuhfat'-tan ilk bahsedenin Fuat Köprülü olduğunu, hattâ bu yadigârla bizim de meşgul olduğumuzu kaydetmekle beraber, mevzubahis yadigârla gerçekten teferruatıyla meşgul olan biricik makaleyi, Z a j a c z k o w -] s k i 'nin makalesini ne burada, ne de eserinin "Bibliografya,, kısmında zikretmemektedir (6. sahifeye bakınız).

"Eserin Aslı Nerededir? Nasıldır?» adlı altbölümünde "Bütün kelimelerde şeddeden başka hareketler hemen pek kıt olarak kullanılmıştır,, cümlesini "Bütün Arapça kelimelerde... "şeklinde tashih etmeliyiz, çünkü Türkçe kelimeler bütün eserde hareketlenmiştir. Aynı bölüm dolayısıyla şunu da kaydedelim ki, B A. bizce bilinmeyen sebeplerden dolayı yazmanın asıl sahife numaralarını muhafaza etmemiştir. Halbuki asıl nüshanın sahife numaraları tıpkıbasımda bile gayet okunaklıdır, aynı zamanda bugünkü ihtiyacı tamamiyle karşılamaktadır.

"Yazandaki Özellikler ve Eksiklikler,, adlı altbölümün aşağı yukarı bütün cümlelerine en kesin şekilde itiraz ederiz. B A. bu altbölümü: "Kitabın bir çok yerlerinde görülen yanlışlıklardan, yazarın Türkçeyi iyi bilmediği veya pek az bildiği, Arapça ile Farsçayı da iyice bilmediği anlaşılmaktadır,, diye başlıyor. Doğrusu bu büyük bir hatadan başka bir şey değildir. 'at-Tuhfat' ile birkaç yıl meşgul olmamız itibarıyla cesaretle söyleyebiliriz ki, bu kitabın müellifinin Türk dilini ta köklerine kadar kavramış olması şöyle dursun, aynı zamanda Arap bilgisi de o kadar mükemmel, o kadar derindir ki, onun derinliklerine ancak en büyük Arapça sözlüklerle (L a n e, D o z y) ve en son zamanlarda çıkmış, çeşitli Arap ağızlarıyla lehçelerini tetkik eden eserlerle nüfuz edilebilir. Birkaç istisnadan sarfınazar şunları tesbit etmiş bulunuyoruz ki, 'at-Tuhfat'-in ilk anda müphem görünen bütün verintileri, sonraları, uzun ve teferruatlı tetkikler sırasında daima müellife hak verdirmiştir. Zaten Arap dilinde, Araplar için bir Türk dil kitabı hazırlayan bir kimse

<sup>1</sup> Haşiyelerimizde Besim Atalay ismi her yerde BA. işaretiyle kısaltılmıştır.

hakkında onun ne Arapça, ne de Türkçe bilmediğini farz etmek hiç de yerinde bir faraziye olamaz.

B A. bu faraziyesini iki delille ispat etmeğe çalışıyor. Delillerinden birinin değeri pek büyük olmadığı gibi diğerinin de talihin tuhaf bir cilvesi dolayısıyla yanlış olduğunu tesbit'-etmek zorundayız.

B A. ilk delil diye Arapça صحرا karşılığı olarak Türkçe *kaya* kelimesini verdiğini, aynı zamanda صحرا kelimesinin 'sahra, ova' mânasında geçtiğinin herkesçe malûm olduğunu ve böylece *kaya* kelimesinin tek karşılığı olarak ancak 'rocher, roc' mânasında olan صخرة kelimesi olabildiğini 'at-Tuhfat' sahibinin yüzüne vurmaktadır. BA'ın dediği bu şekilde doğru olmakla beraber şunu unutmamalıyız ki, 'at-Tuhfat' sahibi eserinde yerinde elifi klâsik Arap mektebinden daha bol olarak kullanmaktadır. Aynı zamanda şunu da unutmamalıyız ki, eski metinlerde bulunan bir خ -nın noktası kaybolursa bu yüzden bir eser sahibine karşı bu kadar ağır ithamda bulunmak doğru olmasa gerektir.

B A' ın *melik*, *melek* kelimeleri dolayısıyla söylemiş olduğu ikinci delile gelince, bu delilini büsbütün reddederiz, çünkü 'at-Tuhfat'-ın müellifi Arapça kelimelerde hiçbir yerde hareke kullanmaz ve ملك kelimesini *melik* ve *melek* olarak pekâlâ okuyabiliriz.

"Eserin içinde Ne Var ?., adlı altbölümde "Kitapta sözü geçen Tatar diyeleğinden dileği, Kazanca olsa gerektir., cümlesinin doğruluğunu tamamiyle şüpheli olarak karşılamaktayız.

Aynı altbölümde güya 'at-Tuhfat'-ta ancak 3.000-e yakın kelime vardır denmesine de itiraz ederiz. Bizim neşir için hazırladığımız yazmada 'at-Tuhfat' kelimelerinin sayısı 3.500-ü çok aşmaktadır. BA. neşri ve bizim çıkardığımız kelimelerin sayısı arasındaki bu büyük fark hakkında fazla tafsilât için BA. neşrindeki "Sözlük., tercümesi ve "Dizim., dolayısıyla söylediklerimize bakınız.

"Eserin Özellikleri., adlı altbölümde B A' ın yerinde biz 'at-Tuhfat' sahibinin kelime haznesini yalnız Arapça alfabesine göre verdiğini ve bazı Arapça kelimelerin birçok Türk sinonimasını kaydettiğini zikretmekle kalmıyarak Arapça kelimelerin alfabe dahilinde birçok defa bir semantik grup içinde verilmiş oldukları üzerinde de etraflıca dururduk. Birçok kelimenin 'at-Tuhfat' sahibi tarafından böyle semantik grupta verilmesi gayet mühimdir ve eğer BA. eserin bu hususiyetine dikkat etmiş olsaydı, neşrinin birçok hatasını önlemek mümkün olurdu. Bu hususiyeti 'at-Tuhfat' naşiri dikkat nazarına alsaydı 'satın' mânasında geçen *kakaç* kelimesinin 'eskimiş, eski' mânası, 'chauve' mânasında geçen *kel* kelimesinin 'çorak' mânası v. s. çıkmazdı.

B A. o altbölümde Arapça bir kelime altında çok defa birçok homonimanın saklandığını ve bu nevi kelimelerin Türkçe karşılıklarını bu mülahazayı göz önünde tutarak mânalandırmak lâzım olduğunu da kay-

detmeliydi. Arapça homonimalar bakımından meselâ 'voix' ve 'rouille' mânasına olan **صدا** kelimesinin *ün* ve *tat, pas*; 'cheval rapide' ve 'boutons' mânasında olan **شرا** kelimesinin *âskân* ve *qurd âsâni* karşılıklarını; 'partie de la criniere' ve 'garrot' mânasında olan **حارك** kelimesinin *iq* ve *goiqa* karşılıklarını v.s. misalleri dikkat nazarına alınız. B A., eserin bu hususiyetine dikkat etmiş olsaydı dizimde 'voix'-dan (?) işaretiyle verilen 'tat, pas'; 'cheval rapide'-den 'bir çeşit hastalık', *iq* ve *goiqa* kelimesi arasındaki semantik hudutlar tamamen silik olmamış olurdu.

"Mısır-Kıpçak Diyeleği ve Özellikleri,, adlı altbölümündeki mütalâaları da kabul etmemekteyiz *ç > s* değişmesi hakkında olan itirazlarımız için "Sözlük,, tercümesini tahlil ettiğimiz kısmın 12. maddesine bakınız.

"Bibliyografya,, adlı bölüm dolayısıyla yukarıda da kaydettiğimiz gibi şunu söylemeliyiz ki, 'at-Tuhfat' hakkında en mühim makale olan A. Z a j a c z k o w s k i' nin makalesi buraya alınmamıştır.

B A. neşrinin belkemiğine, yani 'at-Tuhfat' sözlüğünün tercümesine ve bu tercüme dolayısıyla verilmiş dizimin tahliline gelince, biz bu hususta mevzuubahis kısmın tamamını değil, ancak bir kısmını ele almayı, fakat ele alınan bu kısmın tam bir tanıtmasını vermeyi en doğru yol bulduk. Böylece konu dışında bulunan biri de B A' ın çalışma tarzı hakkında pek kolayca vazih bir fikir elde ederek bütün eseri değerlendirebilir düşüncesindeyiz.

Tahlilimizde tamamiyle tarafsız kalmak için yaptığımız bu tenkitte "Sözlük,, tercümesinin ilk harfini, "Hemze Ayrımını,, seçmiştik. Bu harf diğerlerinden daha zor değildir, hattâ diğerlerinden daha az mesele arz eder ve sözlük yazarlarla sözlük tercüme edenlerin psikolojisini bilerek şunu da tahmin edebiliriz ki, mevzuubahis olan yer B A' ın tercümesinde en iyi işlenmiş yerlerden ve en iyi işlenmiş harflerden biridir.

Sözü geçen yerin tahlili dolayısıyla keza kaydedelim ki, biz hemze ayrımında bulunan kelimeleri B A' ca verilen sıraya göre incelemiştik. Şunu da ilâve edelim ki, bir mesele arz etmeyen veya haklarındaki itirazımız pek hafif olan kelimelerden bahis bile etmedik. Okuyuculara kolaylık olsun diye ve kelimelere kolayca işaret edebilmek için tahlil ettiğimiz kelimelere yazımızda birer de sayı koyduk.


Hemze ayrımından, aşağıda göreceğimiz gibi 141 kelime hakkında not almak mecburiyetinde kaldık ki, bu notlar madde madde şunlardır:

1. *tanğrı* 'tanrı' — Bu kelime herkesçe malûm olduğundan dolayı kelimenin yirmi iki yerden verilen karşılıklarını lüzumsuz telâkki etmekteyiz. Ayrıca şunu da söylemeliyiz ki, 'at-Tuhfat'-ın naşiri Türkçe kelimelerin karşılıklarını "Dizim,, -inde birçok defa bizce tamamiyle meçhul prensiplere dayanarak kâh vermekte, kâh vermemektedir. Eski bir dil yadigârının neşrinde umumiyetle bazı güçlükler arz eden, meselâ birçok şekilde okunması mümkün olan kelimelerin yanına karşılıklar konulur. Böylece şekli şüpheli olan birçok kelimeyi, daha kesin olarak

okumak mümkündür. Yani bu prensibe göre, eğer 'at-Tuhfat' naşiri 6. sahifenin 2. sütununda geçen ve kendisince *yılmağay*, *solagây*, *tamak sav*, *keşel*, *kılçır* v. s. şeklinde okunan kelimelerin başka dillerde veya yadigârlarda geçen karşılıklarını vermiş olsaydı, kayıtlarını memnurlukla okuyacaktık. Ancak *tanğrı*, *song* (6.s.); *aksak*, *kulak*, *koltuk* (7.s.); *arslan*, *kıyan* 'tavşan', *imdi*, *ıydı* 'gönderdi' (8.s.) v. s., v. s. gibi kelimelerin yirmi iki, on sekiz, on iki, on dört v. s. yerden verilmiş karşılıklarının lüzumsuzluğuna işaret etmemiz lâzım gelmektedir. Naşirin bu gibi hareketleri eserinin şişirilmesinden başka hiçbir şeye yaramakta, aynı zamanda, eserin konudan anlamıyanlar için yazılmış olduğu intibahını uyandırmaktadır.

2. *song* 'son' — Kelimenin "Dizim,-de verilen bir yığın karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

3. *kiçi* 'kişi' — Kelimenin okunuşu 'at -Tuhfat' -taki yazı şekillerine rağmen *kişi* olsa gerek. Kıpçak dil yadigârlarında hep *kişi* olarak geçmektedir (H o u t s m a, Caferoğlu, Telegdi, Zajaczkowski ve Grönbech'in sözü geçen eserlerine bakınız).

4. *epçi* 'kadın' — Naşir kelimeyi doğru olarak kapalı (başka tabirle: dar) e ile okumaktadır. Kelime hakkında ancak şunu ilâve edelim ki, naşirin 12. notunda geçen  şekli burada değil, asıl nüshanın başka bir yerinde geçmektedir.

5. *karayovuz* terkinin sinoniması olarak 'at -Tuhfat'-ın satırlarının arasına kaydedilen *qara yağız* 'brun' terkiibi B A'nın kitabına girmemiştir. Terkinin Türkçe karşılıklarından meselâ Kıpçak dil yadigârının *qara yağız* terkiplerini (ed. H o u t s m a, 103.S.; ed. Caferoğlu, 70. s.; Telegdi, sözü geçen eser, 317. s.) zikredebiliriz.



6. *yaşıl* 'yeşil' — Kelimenin "Dizim,-de geçen bir yığın karşılıklarından tam en mühimmi olan ve Codex Cumanicus'ta geçen (bk. Grönbech, Wb. 118.s.) *yasıl* karşılığını görmemekteyiz.

7. *yılmağay* 'yalabık' — Bu kelime hakkında ilk itirazımız, mânasının naşir tarafından bir *neologisme* ile verilmesidir. Yalabık kelimesi vaktiyle belki 'sakalsız' mânasında da geçirdi, ancak bu kelimenin böyle bir mânâ da ifade etmiş olduğu mütehassıslardan başka bugün hiç kimse tarafından bilinmemektedir. *Neologismeler* filolojik bir eserde birçok anlaşmazlıklardan başka hiçbir şeye yaramaz. Bu meselede başkalarının da bizim gibi düşündükleri hakkında Abdullah Taymas'ın Türkiyat Mecmuasının VII-VIII. cildinde çıkmış makalesine bakınız (213.s.). ikinci itiraz olarak 'imberbe' mânasında olan bu kelimenin karşılıklarını "Dizim,-de bulamadığımızı kaydedebiliriz. Bilhassa Tobol Türklerinin dilinde geçen *y'ilmağai* 'glatt' kelimesi zikre değer (bk. Radloff, Wb. IV, 493).

8. *yılmanık* (düzeltmelerde: *yılmanuk*) 'yalabık' — Kelimenin, Çağataycada 'glânzend' mânasında bir kısa *yılman* karşılığının mevcudiyeti (Radloff, Wb. III, 523) zikredilseydi, faydalı olurdu.

9. *solağay* 'solak' — Kelimenin Türkçe ve Moğolca karşılıklarım "Dizim,, -de nafiie aramaktayız. Karşılıklardan en ehemmiyetli olarak Kumancadan *solağay*'*Link shânder*' (G r ö n b e c h, Wb.222.s.); Kazakçadan, Tarançı ve Turki lehçelerinden *solağai* 'die Linkhand' (R a d l o f f, Wb. IV, 551); Turki lehçesinden *solağai* 'die Linkhand' (Radloff, Wb. IV, 551) ve Çuvaşçadan *sulaxay* 'sol, solak' kelimelerini zikretmeliyiz. Çuvaşçadaki kayıt hakkında L. Ligeti' nin "Nyelvtudományi Közlemenyek,, [Lisaniyat Haberleri] mecmuasının XLIX. cildinde çıkmış olan makalesine (264 .s.) bakınız. Aynı yerde kelitemizin Moğol karşılıkları hakkında da malzeme bulmak mümkündür.

10. *tamak sav* 'obur' — Bu kelimenin okunuşu: *tamaqsau*. Kelime Kazakçanın *tamaqsau* 1. 'gefrässig' ; 2. '(Beamter) der sich bestechen lässt' (Radloff, Wb. III, 994) kelimesiyle karşılaştırılmalıdır.

11. *tamak sav* kelimesinin yanbaşımda BA'ın eserinin 16. notunda: "metinde sahife kenarında aynı yazı ile bir de *yeğen*  (düzeltmelerde: ) şeklinde iki kelime görülmekte ve ikinci kelime iyice okunamamaktadır,, kaydını koymuştur. Bu kaydını BA. kitabın basımı bittikten sonra esere ilâve etmiş olduğu "Birkaç düzeltme,, -sinde şu şekilde tashih etmiştir: "Yazmada s.4.a.-5. te satırın sağ kenarında görülen ibarenin (*yeğen* ve Türkmenler *yeyci* derler) şeklinde okunacağını Bay Atf bildirmektedir,,. — Biz bu iki kelime hakkında şunu kaydetmeliyiz ki, Atıf Tüzüner mevzu bahis olan kelimelerin *yeğen*, *yeyci* okunuşu ile doğru yoldan yürümeğe başlamış ve hakikate oldukça yaklaşmıştır. Oldukça yaklaşmış olduğunu söylüyoruz, çünkü iki kelimenin doğru okunuşu *yeğen*, *yeyci* değil, *yeyâgân*, *yeyicidir*. *Yeyâgân* okunuşun başlıca ispat edici delili 'grand mangeur' mânasında geçen bu kelimenin -*âğân*, -*âgân* augmentativus ekiyle şekillendirilmiş olduğudur. Bu ek Eski - Kıpçakçada pek sık bulunur ve 'at-Tuhfat' içinde de birçok defa, meselâ *gâlâgân*, *gîtâgân*, *içâgân* v.s. kelimelerinde olduğu gibi, geçmektedir. 'Kitâb al-idrâk'-ta (ed. Caferoğlu, 138.s. : *kâlâkân* 'çok geliri', *barağân* 'çok gidici'), bugünkü Kıpçak dillerinden Kumükçede, Kazakçada (Melioranskij, Arab filolog, LIX.s. v.s.), hattâ Anadolu Türkçesinin ağızlarında bile (meselâ *küseğen* 'daima küsen çocuk veya kadın' Söz Derleme Dergisi, 1015.S.) mevcuttur ve mânası daima augmentativus veya frequentativustur.

Bütün bunlara nazaran kelitemiz ancak *yeyâgân* şeklinde okunabilir ve mânası 'çok yiyen' yani 'obur' olmalıdır.

İkinci kelimeye, *yeyciye* gelince, bunun doğru okunuşu, yukarda da söylediğimiz gibi, *yeyici* olacaktır ve böyle okunan kelime Anadolu Türkçesinin şu kelimeleriyle karşılaştırılmalıdır: *yâyici* 'Esser'; *çok yâyici* 'Jemand, der viel zu Essen liebt, ein Feinschmecker, Schlemmer, Gourmand'; *yâyicilik* 'die Feinschmeckerei, die Schlemmerei' (Radloff, Wb. III, 327).

12. *keşel* 'saçı dökülmüş' — Kelimenin *keşel* okunuşunu kabul edemiyoruz. Kabul etmeyişimizin başlıca sebebi Ana-Türkçe ç sesinin Kıpçak dil yadigârlarında henüz bir s sesine doğru değişmediği düşüncesidir. Kıpçak lehçelerinin bazılarında, meselâ Nogaycada (Baskakov, Nogayskiy yazık i ego dialekti) ve sairede bu değişme vuku bulmuşsa da, bu, Kıpçak dil yadigârlarından sonraki devre aittir. Zaten Kıpçak dil yadigârlarını toplu bir şekilde tetkik edersek eski p-nin bu yadigârlarda eski değerini muhafaza etmiş olduğu ve bugünkü Kıpçak lehçelerinin bazılarında olduğu gibi s-e doğru henüz değişmediği kendiliğinden meydana çıkmaktadır.

Malûm olduğu gibi Araplar ç sesini bilmezler ve bu sebepten dolayı diğer dillerin bu sesini ya ش ile veya ج ile işaretlendirirler. Mademki bu vaziyeti Kıpçak dil yadigârlarında da tesbit etmek mümkündür ve bu yadigârlarda aynı kelimeyi bazan ش ile, bazan da ج ile bulmaktayız, o halde Kıpçak dil yadigârlarının ش-leri, ج-leri Ana-Türkçede ç ile geçen bütün kelimelerde ç ile okunmalıdır.

Ana-Türkçenin bu gibi ç sesleri 'at - Tuhfat'-ta ش harfiyle işaretlenmiş olmakla beraber yukarıda söylediklerimizi dikkat nazarına alarak ve bu işaretlenmeye fazla bir kıymet vermiyerek B A. tarafından bu gi'i kelimelerin ş-lerini BA'ın kitabının başından sonuna kadar ç ile değiştirmelidir ki buna göre bittabi *keşel* kelimesinin doğru okunuşu *kâçâl* olacaktır. *Kâçâl* kelimesinin Türkçe karşılıklarından Anadolu Türkçesinden ve Çağataycadan *kâçâl* 'kahlköpfig, grindköpfig' ( R a d-loff, Wb. II, 1145) kelimelerini zikredebiliriz.

13. *kâçâl* kelimesinin yanında, sahife kenarında, B A 'ın kitabına girmemiş olan bir ك kelimesi de vardır. Bu kelime *kâl* olarak okunmalıdır. Mânası 'chauve, chauve sur les tempes' olup herkesçe tanınan *kel* kelimesinin Kıpçakça karşılığında başka bir şey değildir.

14. BA., tercümesinde *kel* ك kelimesi dolayısıyla 17. notunda şunu kaydetmektedir: "bu kelime 'çorak' anlamına olsa gerektir. Nasıl ki 'bitek olmyan yer'-e bugün bile 'kel yer' denir,.. — Biz bu notta söylenenleri kabul etmemekteyiz. 'at-Tuhfat', Arap elifbesine göre hazırlanmış sözlüğü birer harf içinde birçok defa kelimeleri mefhum dairelerine göre de vermektedir. ك kelimesi de böyle bir mefhum dairesinin kinde bulunuyor ve kelimemizden evvel veya sonra hep vücut sakatlıklarının, hastalıkların ismi geçiyor (bk. *kâçâl*, *taz*, *kel*, *kör*, *soqur*). Buna göre ك kelimesinde de bir hastalığın, sakatlığın ismini aramalıyız. Maalesef kesin bir neticeyi elde etmek pek güç gibi görünür, çünkü ك kelimesi Arapça sözlüklerde meçhul bir kelimedir ve bu sözlüklerde ancak 'chauve' mânasında geçen ك kelimesi hakkında bazı kayıtlara Taşlanmaktadır.

15. *kılçır* 'şaşı'- Kelimenin Teleut ve Lebed lehçelerinde mevcut olan tam karşılıklarını zikretmeliyiz: Teleutçada *gilçar* 'schief,


krumm, schielerid' (Radloff, Wb. 11,783); Lebedcede *qîlcır* 'idem' (Radloff, Wb. II, 784).


16. *şapaklı* 'çapaklı'— Kelimenin doğru okunuşu: *çabaqlıdır*.

Kelimenin ç sesi hakkında 12. maddede söylediklerimize bakınız.

Kelimenin vokaller arası b-sine gelince, bu ses hakkında şunları söylemeliyiz:


Kıpçak dillerinde Ana-Türkçenin vokaller arası *-k-* ve *-p-* sesi birçok defa, hattâ bazen tamamen, yumuşar (*sonorisatio*). Kıpçak dillerinin bu hususiyeti o kadar göze çarpan bir mahiyet arz eder ki, L. Ligeti Türk dillerinin yumuşama (*sonorisatio*) *criterei* üzerine kurduğu taksiminde Kıpçak dillerin öteki Türk dillerinden ayıran *critereini* tam vokaller arası *-k-* ve *-p-* seslerinin yumuşamasında, yani *-g-* ve *b-* sesi vermesinde tesbit etmiştir. Aynı zamanda bu yumuşama hâdisesinin pek eski zamanlarda vuku bulmuş olması da mütehassıslarca malûmdur, nitekim XIII-XIV. yüzyıllarda Kumançadan Macarcaya geçmiş olan müstear kelimelerde (meselâ: Macarca *koboz* 'kopuz' kelimesinde olduğu gibi), Codex Cumanicus'ta ve diğer kaynaklarda da bu yumuşama hakkında birçok misal bulmak kabildir. .

Eğer yukarda söylediklerimize Arap yazısının Kıpçak dil yadigârında *p* ve *b* sesleri arasında hiçbir fark yapmadığını da katarsak, bu yadigârlarda  nin ne zaman *p* olarak ve ne zaman *b* olarak okunması lâzım geldiğinin ancak karşılaştırma yoluyla tesbit etmek mümkün olduğu meydana çıkar.

Yani kelimemizi *çapaqlı* olarak değil de, *çabaqlı* olarak okuduğumuz zaman, bizi bu okunuşa mecbur eden sebep, mevzuubahis kelimenin 'at-Tuhfat'-ta  ile yazılmış olması değil, Kıpçak dilinin diğer kaynaklara göre tesbit edilmiş hususiyetleridir.

17. *sağırav* 'sağır'— Kelimenin Kazakçada, Kazan Türkçesinde, Turki ve Çağatay lehçelerinde mevcut olan tam karşılıklarını: *sanrau* 'taub'; *sanrağu* 'idem'; *sağrağu* 'idem' (Radloff, Wb. IV, 276 ve 288) eserin diziminde görmemekteyiz.

18. *sağır* 'sağır' — Asıl nüshanın satırları arasında bulunan bu kelimenin 19. not yerine sözlük sütunlarının arasına girmesini doğru görmemekteyiz, çünkü B A. eserin sonraki kısımlarında *sağır* kelimesinde yapmış olduğunu bile yapmamakta ve asıl nüshanın sahife kenarında bulunan kelimeleri okuyucusunu haberdar etmeden tamamen keyfi bir şekilde kâh asıl sözlük kelimeleri, kâh notlar arasına koymaktadır. Bu hareket tarzı birçok anlaşmazlıklara yol açmaktadır.

19. BA. tercümesinde *tilsiz* kelimesi dolayısıyla 20. notunda şunu kaydetmektedir: "sahife kenarında"  'şeklinde "bir çıkartma vardır ; 'kekeme' demek olsa gerektir. „ — Mevzuubahis kelimenin okunuşu: *kâlâgü* veya *kâlögâîîir*. Kelimenin 'muet' v. s. mânasında olan karşılıklarını bugünkü Moğolcada ve bir yığın Moğol dil yadigârında

Kıpçak dil yadigârlarının çeşitli neşrinde veya işlenmesinde (ed. Houtsma, ed. Caferoğlu, Telegdi 'nin sözü geçen eseri) *barmaq* şeklinde geçmektedir.

32. *kotak* 'taşak' — Kelimenin diğer Türk dillerindeki karşılıkları hem 'testiculus', hem 'penis' mânalarında da geçmekte olduğunu kaydetmemiz lâzımdır. (Tafsilât için Radloff sözlüğünün *qotaq*, *qottoq*, *qodaq* maddelerine bakınız.) BA 'ın tercümesinin doğruluğunu kelimenin Arapça karşılığından başka *tasaq* kelimesinin bazı dillerde aynı mâna değişmesini arz eden misalleri de göstermektedir. *tasaq* kelimesi meselâ Kaşgarlı sözlüğünde hem 'testiculus', hem 'penis' mânasında geçmektedir (Broekelman, Mw.).

33. *kuyruk* 'kuyruk' — Kelimenin mânalandırılması tam bir şekilde yapılmamıştır, çünkü **إله** kelimesinin Arapçadaki mânası ancak 'queue grasse de certains moutons' dur ve 'at-Tuhfat'-ın el yazmasına bir zamanlar sahip olmuş bulunan kimseler de **إله** kelimesini ancak bu mânada tanımışlardır. Sonradan, bu zatların birisi, Arapça kelimenin Türkçe karşılığı olan *quyruq* kelimesinin tesiri altında, pek dar mânada geçen **إله** kelimesinin yanında bir **وهو الذئب من كل حيوان** kaydını da koymuştur.

34. *boz* 'boz renk' — Arapça karşılığına bakılırsa kelimenin 'gris, grisâtre' mânası yanında bir de 'blanc' mânası vardı, *boz* kelimesinin bu çifte mânası Kıpçak dilinin diğer yadigârlarında da mevcuttur. Hattâ bu yadigârların bazılarında *boz* kelimesi yanında ancak onun 'blanc' mânası geçmektedir. Meselâ Telegdi, eserinde *boz* kelimesinin mânasını 'weiss (Pferd, Maulesel, Eser)' olarak vermiştir.

35. *temir boz* 'demir kır, boz', *kır at* 'demir kır, boz' — Arapça **أخضر** kelimesinin mânası 'louvet'dir. Bu mâna BA. tarafından verilen mânalandırmanın tam karşılığı değilse bile, BA'ın tercümesinin doğru olduğunu Leiden dil yadigârının (ed. Houtsma) temir *boz* yanında verdiği **الأخضر ... يعني اشبه حديدى** kaydı göstermektedir.

36. **ايكر كور** — • Kelimeyi BA. çözememiştir. Kesin bir neticeye maalesef biz de varamadık, yine bu yoldan yaptığımız çözüm denemesi hiç yoktan daha iyidir.

Kelime hakkında ilkin şunu bilmeliyiz ki, kendinden evvel ve sonra hep at renkleri geçmektedir, yani bu kelime de bir at rengi aranmalıdır.

İmdi **ايكر** kelimesinin Arapça karşılığı olarak geçen **ايكر** kelimesini Arapça sözlüklerde böyle bir nokta-i nazarla araştırırsak, maalesef bu sözlüklerde böyle bir mânanın geçmediğini ve **ايكر** kelimesinin bütün Arap sözlüklerinde ancak bir bitkinin, bir bitki kökünün adı olarak geçtiğini tesbit edebiliriz. (Meselâ: Dozy, Suppl. **ايكر** 'acore; racine de l'Iris faux acore'; Kamus tercümesi I, 488 'idem'.)



Müphem olan **اکر** kelimesinin Türkçe karşılığına gelince bunun izahı daha kolaydır. Türkçe **کور** kelimesinin karşılığı olarak Kıpçak dil yadigârlarının birisinde herhalde yanlış bir şekilde geçen **köz** **کوز** kelimesini (ed. C a f e r o ğ l u, 53.s: **الاکر** maddesine bakınız) ve Kazakçada 'ein dunkelbraunes Pferd mit weissem Maule' mânasında olan *ker* kelimesini (R a d l o f f, Wb. II, 1084) gösterebiliriz.

Bütün bunlara göre bizce kelimenin okunuşu *kör*, mânası ise 'une sorte de couleur de cheval' olacak.

37. *al* 'al renk' — Bu kelime BA. tarafından tam bir şekilde mânalandırılmamıştır. BA. 'alezan; roux' mânasında geçen Arapça **اشرف** kelimesini dikkat nazarına alarak *al* kelimesini 'açık doru, doru' ile tercüme etmiş olsaydı, herhalde daha iyi bir tercüme vermiş olurdu. Zaten Kıpçakça *al* kelimesinin ne mânada geçtiği H o u t s m a ve C a f e r o ğ l u 'nun adı geçen neşirlerinde (52. s. ve 3. s.) BA' dan evvel tesbit edilmiştir.

38. *yovurluk* 'teğelti' — Kelimenin Arapça karşılığı olarak verilen **امارین** kelimesinin Arapça sözlüklerde geçmediğini ve bu şekli ancak 'a folded felt, used as a saddle or pillion; a telt cloth placed under a saddle, or over a saddle as a housing' mânasında olan Farsça **معدن** kelimesinin bir Arapça tahrifi olarak izah edilebileceğini naşir kaydetmemektedir.

Keza tam mânası 'panneau de selle (du feutre)' olan bu *yovurluk* kelimesinin Türkçe karşılıklarını, meselâ Karaçaycadaki *ca'urluç* 'dicke Satteldecke, Schweissdecke' (KSz.X.147.s.) kelimesini "Dizim,,-de nafîle aramaktayız.

39. *teğelti* 'teğelti — Kelimenin sinoniması olarak "Dizim,,-de yanlışla *yovurluk* yerinde *yovuzluk* şekli verilmiştir.

40. *toga* 'toka' — 'Boucle (de harnais)' mânasında olan kelimenin yanında, sahife kenarında, ikinci bir mânâ da kaydediliyor. Sahife kenarında bulunan **والحلقه كذاك** kaydına göre 'boucle (de harnais)' mânasına daha 'boucle, agraffe' mânasını da ilâve etmeliyiz. Böylece elde ettiğimiz iki mânâ aynı kelimenin Codex Cumanicus'ta verilen mânalarının tam karşılığıdır. (Bk. Gr ö n b e c h, Wb. 247. s.: *toğa* 'Schnalle; Ring am Zaumzeug'.)

Tabii buna göre BA'm eserinde verilen 25. not hem .Arapça, hem Türkçe bakımından yersizdir.

41. *mort* 'temel' — Bizce kelimenin okunuşu kuvvetli bir ihtimalle *yurt* olsa gerek. Bu okunuş kelimenin bulunduğu mefhum dairesinde, Türk dillerinde meçhul olan *mort* kelimesinden daha uygun görülmekte ve böyle bir izaha kelimenin Arapça karşılığı da müsait bulunmaktadır.

42. *arslan* 'arslan' — Bu kelimenin "Dizim,,-de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

43. *kıyan* 'tavşan'- Bu kelimenin "Dizim,-de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

44. *اڭاز اوڭى* — Bu kelimeyi tatmin edici bir surette biz de halledemedik.

45. *ıtlakaz* 'bir çeşit kuş' — Bu kelimenin bugünkü Türkçe karşılıklarından Kazakçada geçen *it ala qaz* 'tine Vogelart, welche ihre Neşter auf der Erde baut' (Radloff, Wb. I, 1498); *it ala qaz* 'verschiedene Arten wilder Gänse' (Radloff, Wb. II, 360) kelimelerini zikredebiliriz. Kelimemiz galiba Kıpçak dil yadigârlarında da geçmektedir, çünkü Zajaczkowski'nin sözü geçen neşrinde yanlışlıkla "*qulaqaz* (?) *أڭاز*" şeklinde verilen kelimeyi *ıtlaqaz*, *atlaqaz* olarak okuyup 'at-Tuhfat'-in *ıtlaqaziyle* karşılaştırmalıyız.

Bu kelimenin mânasına gelince bunu Zajaczkowski 'at-Tuhfat'-ta da karşılık olarak geçen Arapça *اڭاز* kelimesine göre, bizce malûm olmıyan kaynaklara dayanarak, 'flamant' olarak tesbit etmiştir. Biz *اڭاز* kelimesinin ancak 'pie' mânasını tanımakla beraber (meselâ Biberstein-Kazimirski sözlüğüne bakınız) bilhassa coğrafi mülâhazalar sebebiyle Zajaczkowski'nin açıklamasını yine de kabul etmekteyiz.

46. *apraš* '?' — Kelimenin Arapça karşılığı olan *ابرافاد* bir bayağı ve gri renginde olan kuşun, 'bergeronette'-in ismidir. Kelimemizin okunuşuna gelince, bizce kelime *abras* olarak okunmalı ve Rumeli Türkçesinin ağızlarından Vidin ağzında geçen, beyaz ve kahverenginde olan bir çeşit güvercinin *abras* ismiyle karşılaştırmalıdır. .

Ayrıca şunu da zikrederim ki, *apraš* kelimesi BA'nın eserinin diziminde geçmemektedir.

47. *sagsagan* 'saksığan' — Bu kelimenin mânası tam bir şekilde verilmemiştir. Kelime Arap *أبو زریق* karşılığına göre 'pie' mânasından başka 'geai' mânasını da taşımaktadır (Belot).

48. *yap ak* '?' — Kelime *yabbaq* olarak okunmalıdır ve mânası Dozy Supplement'inin *ابو قردان* maddesine göre böyle olacaktır: 'oiseau tout blanc, sur deux pieds hauts et noirs, ressemblant fort à une petite grue, excepte la tete, sur le derriere de laquelle est une espece d'aigrette comme en a le heron; son bec est long et large, et au bout forme comme une spatule'. Kelime yukarıda verilmiş mânasına nazaran Türk dillerinin 'bembeyaz' mânasında geçen ve Kıpçak dil yadigârlarında da birçok defa kaydedilmiş olan *appaq* kelimesiyle (ed. Caferoğlu, 4. s.: *appak* 'bembeyaz'; ed. Houtsma, 50. s.: *apak* 'idem') karşılaştırılmalıdır.

*yabbaq* kelimesinin başında bulunan *y* sesine gelince, bu ses ciddi bir mesele teşkil etmez, çünkü Türk dillerinin birçoğunda vokalle başlayan kelimelerin başında sonradan bir *y* inkişaf etmiştir. Misaller için 120. ve 74. maddelere bakınız.

49. *tübe kaz* 'evcil kar, kaz' - Kelimenin Arapça karşılığı BA'ın eserinin 27. notunda şüphesiz doğru mânâlandırılmıştı. Böyle olmakla beraber kelimenin Türk dillerinin veya yadigârlarının birisinde bir karşılığı bulununcaya kadar *tübe kaz* kelimesini şüpheliler arasına sıralamalıyız.

50. *iyne* 'iğne' — Bu kelime hakkında yazılan 28. notta "Türkmenler buna iğne ("Düzelte!er,-de: iğne) derler,, ibaresi yerine "buna iğne de derler,, konmalıdır, çünkü Arapça metin Türkmenlerden hiç bahsetmemektedir.

51. *kakaç* 'eskimiş, eski' — Kelimenin mânası doğru tesbit edilmemiştir, çünkü Arapça اطلى kelimesi yalnız 'use, râpe' mânasında değil, 'satin', yani bir nevi mensucat ismi olarak da geçmektedir, 'at-Tuhfat'-ın mevzuubahis olan yerinde *qaqaç* ismi de bir çeşit mensucatin ismi olacak. Kelimemizden evvel *iğne* kelimesi, ondan sonra, yine ev eşyasına ait, 'yaşmak' mânasında olan bir kelime bulunması bize bu kelimenin muhtemel olarak bir nevi mensucat mânasına delâlet ettiğini göstermektedir. Ayrıca şunu da zikretmeliyiz ki, *kakaç* 'eskimiş, eski' kelimesinin Türkçe karşılığı olmadığı gibi, bir nevi mensucat mânasında geçen *qaqaçın* da çok güzel bir karşılığı vardır (Brockelmann, MW. : *qaqaç* < *qaqaç* 'chinesischer Brokat').

52. *ösek* 'ateş küreği'— Kelimeyi tatmin edici şekilde biz de çözememekle beraber BA'ın mayalandırmasını, tashihlerini ve bütün 29. notunu kabul etmemekteyiz. 'at-Tuhfat' sahibi tarafından 'örtü' ve 'kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün' mânasını taşıyan kelimelerin arasına bir 'ateş küreği' mânasında geçen kelimenin konulmuş olması hiç de muhtemel değildir.

53. *öbe* (düzeltmelerde: *opa*) 'kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün' — Kelime "Dizim,-de ve "Düzeltmeler,-de doğru olmıyan bir *opa* şeklinde geçmektedir. 16. maddede söylediklerimizi ve kelimenin Türkçe karşılıklarını (meselâ: Brockelmann, MW.: *ubu* 'Bleiweiss') dikkat nazarına alarak bu kelimeyi *oba* olarak okumaktayız.

54. *kükevür* 'ibrik' — Kelimenin okunuşu *kökâvürdür* ve karşılığı olarak Tarançı lehçesinde mevcut olan *kökür* 'die Lederflasche.der Schlauch' kelimesini (Radloff, Wb. II, 1224) zikretmeliyiz.

55. Sahife kenarında BA'ın kitabına girmemiş bir *nügi* 'poids; once' kelimesi de vardır. Kelime karşılıkları olarak Zajaczkowski'nin sözü geçen eserinin *nügad* 'poids; once' (35. s.) kelimesini ve orada bulunan karşılıklarını, bir de Hüsnü'nün "Kayseri sözlüğü,-nde geçen (68. s.) *nüğü* 'yarım okkalık' kelimesini zikredebiliriz.

56. *butka* 'pirinçle pişmiş süt, sütlaç'— Kelimenin Kazakçadaki *butqa* 'der Brei' (Radloff, Wb. IV, 1857); yine Kazakçadaki *botqa* 'gekochte Grütze, Grützbrei'(Radloff, Wb. IV, 1676); Tobol Türkçesindeki ve Çağataycadaki *poiqa* 'der Brei' (Radloff, Wb. IV, 1284) karşılıklarını zikretmek gerekildi.

57. *pışlak* 'kurutulmuş yoğurt' — Kelimenin mânası titiz bir şekilde verilmemiştir. Kelimenin Şorcadaki *pislaq* 'Kâse aus Quark' (Radloff, Wb. IV, 1323), Sagaycadaki *pislaç* 'Kâse aus Quark' (Radloff, Wb. IV, 1320) karşılıklarını ve kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen **أَطْط** şeklini dikkat nazarına alarak bizce *pislaqın* mânası 'une sorte de fromage (fait de lait aigre)' olmalıdır.

58. *yumur* 'hazırlanmış maya' — Kelime bir yığın mesele arz etmektedir. İlk şunu kaydetmeliyiz ki, kelimenin BA'ca verilen mânalandırılması pek muhtemel olmasa gerek. Kelimenin Arapça karşılığı olarak 'ventricule d'agneau qui tette, caillette; presure qu'on en extrait' (Belot) mânasında olan **أَنْفَجَة** kelimesi geçmektedir. Bu mâna 'at-Tuhfat'-ın eski sahiplerinden birini tatmin etmiyerek bu **يَوْمُوز** kelimesinin üstüne **الْمَد** veya **الْمَدِي** şeklinde ikinci bir Arapça karşılığı koymağa sevk etmiştir.

Bu haşiyeyi **الْمَد** şeklinde okursak, haşiyeye Arapça sözlüklere göre burada iki türlü mânada geçebilir. Onu ya **الْمَدَة** olarak okuyup haşiyeye bir 'prepare' mânasını (BA. bu okunuşu kabul etmektedir), veya **الْمَدِي** gibi okuyarak ona 'ventre' ve saire mânasını (Biberstein-Kazimirski) vermeliyiz: Fakat haşiyeye — yukarıda da söylediğimiz gibi — **الْمَدِي** olarak da okunabilir. Bu okunuşu kabul ettiğimiz takdirde haşiyenin mânası sadece 'estomac' (Belot) olacak. Bizce haşiyenin bu ikinci izahı daha muhtemel görülür, çünkü asıl nüshanın 29. sahifesinde (sahifeleri BA'a göre sayarak) BA. tarafından dikkat nazarına alınmayan ve Arapça karşılığı **أَنْفَجَة** olan ikinci bir **يَوْمُوز** kelimesi geçmektedir, **أَنْفَجَة** malûm olduğu gibi Arapçada birçok başka mâna da taşımakla beraber 'estomac chez les oiseaux' mânasında geçmektedir. İmdi bütün bunları, yani **أَنْفَجَة** kelimesinin 'caillette; presure' yanında 'ventricule d'agneau' mânasında geçtiğini, bir de iki türlü mânada geçen **الْمَد** kelimesinin **الْمَدِي** şeklinde de okunması mümkün olduğunu, hem de <^Ji kelimesinin ne gibi bir mâna arz ettiğini dikkat nazarına alırsak *yumur* kelimesinin 'ventricule d'agneau; jabot; estomac' ve belki ilâveten 'caillette; presure' şeklinde mânalandırmalıyız.

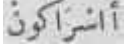
Zaten *yumur* kelimesinin bu mânalandırılmasını eski ve bugünkü Türk dillerinde geçen karşılıkları ve Türk diline mensup olmayan başka dillere girmiş şekilleri de teyid etmektedir.

Kelimenin Türkçe karşılığı olarak Afganistan Üzbeklerinin dilinde *cumür*, *cumar* 'mide' (L. Ligeti: Magyar Nyelv [Macar Dili], XXXIII. c. 221. s. v.s.), Kırgızların dilinde ise *cumur* 'der zweite Magen des Wiederkauers' (Radloff, Wb. IV, 177) şeklinde geçen kelimeleri zikretmeliyiz, Kelimenin karşılıkları *yumur* şeklinde Kaşgarlı sözlüğünde,

hattâ Kıpçak dil yadigârlarının birisinde, 'Kitâb al-idrâk' - ta da mevcuttur. Mevzuubahis olan kelime bu dil yadigârlarının neşrinin ikisinde de yanlış bir şekilde mânalandırılmış olduğundan ve bu yanlışların ne şekilde doğrulanması bu tanıtma çerçevesini aştığından dolayı fazla tafsilât almak isteyen okuyucularımıza Ligeti'nin yukarda adı geçen makalesinin okunmasını tavsiye ederiz.

Aynı makalede Türkçe *yumur* kelimesinin Batı-Türklerin dilinden Macarcaya girmiş *gyomor* (oku: *d'omor*) 'mide' kelimesi hakkında da fazla malûmat verilmiştir.

59. *tüne* 'dün' — Kelimenin Çağataycada, Luck Karaimcasında, Kumancada, Sagaycada, Koybalcada, Kaç lehçesinde 'gestern; früher' mânasında geçen *tünü* karşılığının (R a d l o f f, Wb. III, 1549) "Dizim,, -de kaydedilmeyişini noksan saymaktayız.




63. *asra kün* 'evvelki gün' — 'at-Tuhfat'-ta  şeklinde kaydedilen bu kelimenin okunuşu, Türk dillerindeki karşılıklarını dâ dikkat nazarına alarak, *âsrâkün* olmalıdır.

61. *imdi* 'şimdi' — Kelimenin "Dizim,, -de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

62. *ıydı* 'gönderdi' — Kelimenin "Dizim,, -de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

63. *öyüş boldı* 'nemlendi, ıslandı' — Kelimenin okunuşu BA. tarafindan iyi tesbit edilmemiştir. Türkçe karşılıkları dikkat nazarına alarak kelimenin okunuşu *üyüs bold'i* olacaktır. Kelimemizin karşılıklarından Lebedcedeki *üyüs* 'nass, feucht' (R a d l o f f, Wb. 1, 1818); Şorca ve Altaycadaki *ülüs* 'feucht, nass' (R a d l o f f, Wb. I, 1855); Kumancadaki *us* 'nass, feucht' (Gr ön be eh, Wb. 267. s.) ve saire kelimelerini zikredebiliriz.

64. *ulaktı* 'anlaşmazlık etti' — Kelime karşılıklarının "Dizim,, -de kaydetmeyişini noksan saymaktayız. Kelimenin karşılıklarından 'Kitâb al-idrâk'-ta geçen *alaqdilar* 'fikirleri ayrıldı' (ed. Cafer oğlu, 3. s.) ve bir soru işaretiyle Anadolu Türkçesinin ağızlarında geçen *alakmak* 'ihtilâf etmek ' (Tarama Dergisi: Der: C. A. kaydiyle) kelimelerini zikredebiliriz.

65. *sendi endi* 'sendi' — Kelimenin ilkin okunuşu tamamen yanlıştır, çünkü mevzuubahis olan yerde bir  oku *indi* kelimesi geçiyor. Aynı zamanda kelimenin mânalandırılmasına da itiraz etmemiz gerekir. *senmek* gibi nadir bir fiilin filolojik bir eserde mâna olarak yeri olmayıp ayrıca bu fiil Arapça karşılığı olan  ve  şeklinde tesbit edilen *inmek* fiilinin de mânasından tamamen uzak kalmaktadır. *senmek* fiilinin: 1. 'To subside and be absorbed'; 2. 'To be swallowed, to go down the gullet; to be digested-'; 3. 'To slink and crouch into the smallest possible space' (Redhouse) mânası 'descen-

dre (d'un lieu eleve)' (Belot) mânasında olan **أحمدز** veya **دلو** kökünün V. şeklinde birçok diğerleri arasında 'se laisser descendre' (Dozy, Sûpl.) mânasında da geçen ve Türkçe *inmek* fiilinin mânaca tam karşılığı olan şekilleriyle bir araya getirmek imkânsız gibi görünmektedir.

66. *avurladı* 'ağırladı' — Kelimenin *avurladı* altına yazılan *ağırladı* çeşidi notlar arasında zikredilmemiştir. (Haşiye **عز** değil, **عز** olarak okunmalıdır.)

67. *sıladı* 'düğün şöleni verdi' — Kelimenin okunuşu 'at-Tuhfat'-ta verilen yazı şekline (**صیادی**) ve Türk dillerinde bulunan karşılıklarına göre *s'iyla-* olmalıdır. Kelimenin karşılıklarından Troki Karaimcasımn *siyla-* 'ehren, verehren, hochschätzen, (den Gast) bewirten' .(Kowalski, Karaimische Texte im Dialekt von Troki, 253. s.); Tobol, Tura ve Kazan Türkçesinin *siyla-* 'schenken, bewirthen' (Radloff, Wb. IV, 634); Altaycanın, Teleuçanın, Lebedcenin, Şorcanın, Küerikçenin, Sagaycanın, Koybalcanın, Kaç lehçesinin, Kazakçanın *sila-* 'schenken, beschenken, bewirthen' (Radloff, Wb. IV, 709) fiillerini zikredebiliriz. Ayrıca şunu da kaydetmeliyiz ki, *siyla-* fiilinin mânası B A' ca tam bir şekilde verilmemiştir. Arapçada **أولم** 'düğün şöleni vermek' -i değil, fakat sadece 'donner un repas'-yi ifade etmektedir.

68. *konakladı* 'şölen verdi' — Kelimenin mânası tamamen yanlış şekilde verilmiştir. Arapçanın **أضاف** kelimesi 'donner l'hospitalite â quelqu'un '(Belot) mânasında geçiyor ve bu mâna kelimenin Kıpçak dil yadigârlarında mevcut olan karşılıklarının mânasıyla güzelce birleşmektedir. Kıpçak dili yadigârlarında geçen karşılıklardan 'Kitâb al-idrâk'-taki *qonuqladi* 'misafir etti' (ed. C a f e r o ğ l u, 78. s.); Leiden el yazmasındaki *qonaqla-* 'bewirthen' (ed. Houtsma, 93. s.); 'al-Kavânın'-deki *qonaqla-* 'bewirten' (Teleğdi, sözü geçen eser, 318. s.) ve Codex Cumanicus' taki *qonaqla-* 'beherbergen' ve saire kelimelere bakınız.

69. *yedi* 'yedi' — Bu kelime dolayısıyla yazılmış 33. not tamamen silinmelidir, çünkü sahife kenarında "*ağza yiletidi*., terkihi değil de, okunuşu *yeliddi* (**يَلِدِدِي** sic) olan bir Türkçe kelime ve bu kelimenin okunuşu **أغرا** olan Arapça karşılığı bulunmaktadır. 'Pousser, exciter quelqu'un â...' mânasında olan Arapça **أغرى** fiili *yeltâ-* fiilimizin Anadolu Türkçesinde bulunan ve 'erregen, anregen, zu Etwas bewegen' mânasında geçen (Radloff, Wb. III, 354) karşılığıyla mânaca güzel bir şekilde birleşmektedir.

70. *karıldı* 1.'boğazda bir şey kaldı, boğaza durdu, boğaz tıkanıdı'; 2.'karıştı' — Kelimenin Arapça karşılıklarını dikkat nazarına alarak

'karişmak' mânasını herhalde silmeliyiz. **عَمَّ** ve **ازور** şekillerine göre *qaril* fiilinin mânası: 'etre suffoque par quelque chose qui s'arrete dans le gosier ou par suite de quelque infirmité dans le canal respiratoire; prendre une mauvaise direction, en parlant d'un morceau d'aliment qu'on avale de travers' olmalıdır.

71. *keçikti* (düzeltilmelerde: *kecikti*) 'gecikti' — Kelime "Dizim,,-de ve "Düzeltilmeler,,-de yanlışlıkla *gecikti*, *kecikti* şeklinde geçmektedir.

72. *siyındı* 'sığındı' — Kelimenin "Dizim,,-de hiç olmazsa bir karşılığı, Troki Karaimcasında geçen ve 'sich flüchten, seine Zuflucht nehmen' mânasında olan *siyin-* (Kowalski'nin sözü geçen eseri, 253. s.) kelimesi zikredilmeli idi.

73. *buluşladı* 'yardım etti, taziye ve teselli etti' — Kelimenin okunuşu, Türk lehçelerinden Troki Karaimcasındaki *bolus-* 'helfen' (Kowalski'nin sözü geçen eseri, 172. s.) ve saire karşılıklarını dikkat nazarına alarak, herhalde *bolusla-* olacaktır. 35. notta *buluştı* yerine keza *bolust'i* okunmalıdır.

74. *ilıklâdi* 'kınadı, ayıpladı' — Kelimenin "Dizim,,-de emendatio ile verilmiş *iyiklâ-* şeklini, bundan başka, kelime dolayısıyla 36. notta bulunan açıklamaları muhtemel olmadıklarından dolayı kabul etmemekteyiz.

Mânası 'blâmer, desapprouver' olan bu kelime *ilıklâ-* olarak okunmalıdır. Bu okunuşu ilkin kelimenin 'at-Tuhfat'-taki **إلكلادی** yazı şekli teyidediyor. Bundan başka aynı kökten gelen ve 'at-Tuhfat'-ta birçok defa geçen **إملك** 'vice' (24 r 4), **إملك لى** 'entachâ d'un vice' (34r 2) kelimeleri de hareket noktası olarak ancak bir *ilik* kökünün mümkün olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda şunu da zikretmeliyiz ki, kelime yalnız 'at-Tuhfat'-ta değil, fakat — hiç olmazsa kökleri—bugünkü Çuvaşçada da yaşamaktadır (**сӳлӳх** 'vice', **сӳлӳхлӳ** 'entache d'un vice'; Paasönen, Csuvas sojgyzek [Çuvaşça sözlük], 138. s.).

*İliklâ-* fiilinin BA'câ *bürkledi* şeklinde okunan sinonimasına gelince bu fiilin sağlam bir okunuşunun yapmasından, ve karşılıklarının verilmemesinde! aciz olduğumuzu itiraf etmeliyiz. *Faute de mieux* biz kelimeyi *yür'âkla* okuyup bir istifham işaretiyle Troki Karaimcasında mevcut olan *yür'eklen-* 'zornig werden, unwillig werden' gibi fiilin ailesiyle (R ad 1 o ff, Wb. III, 631) karşılaştırmaktayız.

75. *arlandı* 'kasaldı' — 'Etre fier, etre bouffi' mânasında olan bu fiilin mânası BA'ca nadir bir kelime ile izah edilmiştir. Fazla tafsilât için 7. maddeye bakınız.

76. *kara tanık bildi* 'tanımak, anlamak' — Bu alâka verici terkinin tarafımızdan da halledilemiyen izah güçlüklerini B A. sükûtle geçmiştir.

Terkibin Arapça karşılığı olarak geçen **استخرج** fiilinin burada 'comprendre, saisir quelque chose' (Fagnan), 'dechiffrer' (Beaussier),

'tirer, extraire, faire sortir; tirer comme resultat par le calcul' (Belot) ve buna benzer mânaları olabilir.

Terkibin haşiyede bulunan ve BA'ca kaydedilmeyen \* طندى (oku: *tanıdı*) sinoniması da bazı mülâhazalarla terkinin yukarıdaki mânalarda olduğunu teyidediyor.

Böyle olmakla beraber terkipte geçen قرا kelimesi, terkihi müphem kılıyor.

Eğer قرا kelimesini emendatio ile *qarap* şeklinde okumak mümkünse, terkipte geçen *tanîq* kelimesini onun meselâ Kazakçada geçen 'bekannt, wissend' mânasıyla (Radloff, Wb. III, 826) mânalandırarak, bizce terkinin 'bakıp malûm [olarak] bildi' yani 'tanıdı' gibi tercümesini farz etmek kabildir.

\* [B A'ın tercümesinde geçmeyen *tanıdı* kelimesi dolayısıyla şunu da kaydetmeliyiz ki, B A. bunun yerine 37. notunda *tındı* şeklinde geçen ve *tinç boldî* terkinine bağlanan bir kelime vermiştir. *Tındı* okunuşu imkânsız olduğundan ve böyle okunan bir kelimenin *tinç boldî* terkihiyle münasebette bulunmasının hiçbir esasa dayanmadığından dolayı 37. not tamamen silinmelidir.]

77. *finiş boldi* 'dinlemek' — Bu kelimenin Türkçe karşılıkları dikkat nazarına alınarak okunuşu *îinç* olsa gerek. Karşılıklardan meselâ Troki Karaimcasında *îinç* 'Ruhe' (Kowalski'nin sözü geçen eseri), Kazan Türkçesinde *tinç* 'ruhig, friedlich, stili' (Radloff, Wb. III, 1316) veya Kıpçak dil yadigârlarından 'Kitâb al - idrâk' -ta *tinç* 'sabit, dinç' (ed. Caferoğlu, 104. s.) şeklinde geçen kelimelere bakınız.

78. *soklandı* 'isteği arttı' — Kelimenin okunuşu Çodex Cumanicus'ta *suxlan-* 'gierig sein' (Grönbech, Wb. 225. s.), Troki Karaimcasında *suklan-* 'Gefallen finden (an etw.), lüstern (jemandem), gefallen' (Kowalski'nin sözü geçen eseri, 252. s.) şeklinde geçen karşılıklarına nazaran: *suçlan-* olmalıdır.

79. *sıyındı, sığındı* 'yayıldı' — Kelimenin Anadolu Türkçesinde *sün-* 'sich strecken, sich ausdehnen' (Radloff, Wb. IV, 804) şeklinde olan muhtemel karşılığının, hattâ fiilimizin mensup olduğu kelime ailesinden Sagaycada geçen *sö* 'die Länge' (Radloff, Wb. IV, 566) kelimesinin zikredilmesi faydalı olurdu.

80. *sezgendi* 'deprendi' — Kelimenin mânası tam bir şekilde verilmemiştir. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen *ازجف* fiili 'etre agite, trembler' (Belot) mânasındadır ve malûm olduğu gibi *sâzgân-* fiilinin Çagataycada, Kumancada, Kırım Türkçesinde, Luck Karaimcasında mevcut olan *sâskân-* karşılıkları (Radloff, Wb. IV, 488) da tam *ازجف* fiilinin mânasında: 'erschrecken, aufschrecken' olarak geçmektedir.

81. *açıkta* ve *tezledi* fiillerinin yanında, satırlar arasında, BA'ın kitabına girmemiş bir *i-*, *iv* (?) 'se hâter' kelimesi de vardır.



82. *öngüdi* 'üzünü buruşturdu, ekşitti'; *sırnsıdı* 'idem' — İki fiilin B A'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz.

Bu iki fiilin Arapça karşılığı olarak geçen انكح şeklini, eldeki Arapça sözlüklerde (Belot; Biberstein-Kazimirski; Dozy, Suppl.; Fagnan, Halim Dammous; Dursüki vesaire) görmüyoruz. كح kökünün diğer şekilleri ise, bu şekillerden mâna bakımından bazı faraziyeler kurmak mümkün olmakla beraber, bu gibi faraziyelerin kıymeti, izah edilmesi lâzım gelen Türkçe kelime, Türk dillerinde mevcut olan karşılıkları tarafından teyidedilmedikçe, pek cüzidir. Bunun için BA'a hareket noktasını teşkil eden كح kökünü I. şekilde verilen 'avoir les traits du visage severes, avoir un air austere et sombre' (Biberstein-Kazimirski) mânasına ancak, *öngüdi* ve *sırnsıdı* fiillerinin karşılıkları da böyle bir mânaya geldikleri zaman, bir kıymet verebiliriz.

Bu iki fiilin Türkçe karşılıklarına gelince, bunlar hep 'inadetmek, inatlaşmak' mânasında geçtiklerinden dolayı 'avoir les traits du visage severes, etc.' mânasını kabul etmiyerek iki sinonima fiilin mânasını 'inadetmek, inatlaşmak' olarak tesbit etmemiz gerekir.

Bu fiillerin Türkçe karşılıkları için fazla tafsilâti Tarama Dergisinde geçen (370. s.) misallerde bulmak kabildir: *inat etmek* — 20. *önemek* (Bab.),- 21. *öngülenmek* (id.); 22. *öngüllenmek* (Der: Düzce "Bolu,"); 23. *öngülük etmek* (Ah.); 25. *sırncılamak, sırnsımak* [inatlaşmak mân.] (Der: Çankırı).

83. *öngüdi* 'doğruldu' — Kelimenin doğru okunuşu *ondi*, mânası ise 'doğruldu' yanında 'se mettre en bon etat' (bk. Lane, استقام) olsa gerek. Kelimenin bu ikinci mânasının mevcudiyetini yalnız onun Arapça karşılığı değil, fakat Türk dillerinde geçen karşılıklar da teyid-etmektedir. Bu karşılıklardan meselâ Anadolu Türkçesinin ağızlarında geçen *onmaq* fiilinin 'felah bulmak, refah görmek' (Kütahya), 'mesut, berhudar olmak' (O. A., Ankara) mânalarına (Anadilden Derlemeler, 294. s.) veya Uygur dil yadigârlarında geçen *onmaq* fiilinin 'sağalmak, şifa bulmak' (Caferoğlu, Uygur sözlüğü, 112. s.) mânasına bakınız.

Demek oluyor ki, bizce kelimenin okunuşu on-, mânası ise 'devenir droit, se mettre en bon etat' olmalıdır.

84. *toğruldu* 'doğruldu' — Türkçe karşılıklarına nazaran kelimenin okunuşu *toğrul-*, mânası ise 'devenir droit, se mettre en bon etat' olmalıdır. Fiilin mânası hakkında fazla tafsilât için 83. maddeye bakınız.

85. *kayırladı* 'kayırdı, iltifat etti' — 'Prendre soin de quelque chose' mânasında olan *qayırla-* fiilinin Türkçe karşılıklarını "Dizim,, -de nafîle aramaktayız. Hiç olmazsa Tanıklariyle Tarama Sözlüğünün 437. sahifesinde kaydedilmiş *kayırmak* (*kayurmak*) 1.' mukayyet olmak, bir işi birisi için fayda verecek şekilde yapmak' kaydı zikredilmeli idi.

86. *kayırdı* 'kayırdı, iltifat etti' — 'Prendre soin de quelque chose' mânasında olan *qayıq-* fiilinin Türkçe karşılıklarını "Dizim,-de nafîle aramaktayız. Hiç olmazsa Tanıklariyle Tarama Sözlüğünün 437. sahifesinde kaydedilmiş *kayıkmak* 'temayül göstermek' karşılığı ile karşılığın bulunduğu beyit zikredilmeli idi:

*Yürü, var, sür çü devlet var başında  
Kayıkma bu işe oğlan yaşında.*

87. *sürtüdi* 'kaşdı, sürttü' — Kelimenin mânalandırılmasında çıkan güçlükleri B A. sükûtle geçmiştir. Halbuki bu güçlükler oldukça büyüktür, çünkü fiilin Arapça karşılığı olarak geçen حاك kökünün VIII. şekli reflexiv bir mânada olmakla beraber (Biberstein - Kazimirski; Dozy, Suppl.) Türk dillerinde muhtemel karşılıkları transitiv bir mânada geçmektedir. (Meselâ: *sürt-* 'reiben; einschmieren, şaiben' Grönbech, Wb.'227. s.)

88. Sahife kenarında BA'ın kitabına girmemiş 'se froter, se frictionner' mânasında olan bir *süycân-* fiili de vardır. Bu fiilin Arapça karşılığı olan حاك şekli için Dozy Supplement'ına, Türkçe karşılıkları için ise Radloff sözlüğünün Turki lehçesinde zikredilen misallerine bakınız. (Radloff, Wb. IV, 795: *süykâ-ı-* 'sich schmieren, sich einreiben'; Radloff, Wb. IV, 796: *süykâ-* 'schmieren, einreiben'.)

89. *söykendi* 'dayandı' — İbnü Mühenna kaydının ed." Meliorans-kij'de *söykenmek* şeklinde geçtiğinin zikri faydalı olurdu.

90. *toktadı* 'sabit kıldı, sabit oldu' (tercüme kısmında ise: 'sabit kaldı') — Kelimenin mânalandırılması dolayısıyla حاك şeklinin satırlar arasında bir haşiye olarak geçtiğini ve kelimenin 'at-Tuhfat' 23 v sahifesinde geçen bir Arapça حاك karşılığına nazaran 'supporter' mânasına da (bk. Dozy, Suppl.) geldiğini B A. zikretmeliydi.


91. *toqta-* fiilinin sinoniması olarak geçen *asra*, (*üsra-*) kelimesi BA'ın kitabına girmemiştir. Kelimenin Türkçe karşılığı bizce malûm olmadığından dolayı bu fiil hakkında fazla malûmat verememekteyiz.


92. 'at-Tuhfat'-ın diğer yerlerinde geçen Arapça karşılıklarını da dikkat nazarına alarak 'supporter, supporter quelque chose avec patience; etre ferme, constant, perseverer dans quelque chose; attendre, patienter' mânasında olan *töz-* fiili BA'ın kitabına girmemiştir.


Ayrıca şunu da zikretmeliyiz ki, *töz-* fiilinin 22. b - 11 ve 24. a-2 sahifede bulunan kayıtlarını B A. 268. notunda olmayacak bir faraziye ile *tardı* şeklinde okumaktadır.


Biz *töz-* fiilinin Türkçe karşılıklarından Çağataycada, Kazakçada, Kumancada, Troki Karaimcasında geçen *töz-* 'ertragen, erdulden; ausdauern, sich fügan; ausharren, dauern, erwarten' (Radloff, Wb. III, 1266); Troki Karaimcasında geçen *toz'* 'warten, harren' (Kowalki'nin sözü geçen eseri, 267. s.); ve Kıpçak dil yadigârlarında *tözdü*

'sabretti, tahammül etti' (ed. Caferoğlu, 107. s.) şeklinde geçen kelimelerin zikriyle iktifa ederek, bu kelimelerin taşıdığı mânaları *töz-* fiilinin Arapça karşılıklarının yukarıda gösterilen mânalarıyla birleştirmektediriz.


93. *yalşıdı* 'onmak — BA. bu fiilin okunuşunu ve mânasını yanlış bir şekilde vermiştir. Arapça  karşılığını dikkat nazarına alırsak fiilimizin mânası 'avoir du succes, reussir' (Belot), okunuşu ise *yalçı-* olmalıdır ve Türkçe karşılığı olarak meselâ Troki Karaimcasında geçen *yalçı-* 'glücklich sein, sich erfreuen' (Radloff, Wb. III, 185) fiilini zikretmek lâzımdır.

94. *onğdt* 'ondu' — BA. kelimenin mânasını yanlış bir şekilde vermiştir. Arapça  karşılığını dikkat nazarına alırsak fiilin mânası 'avoir du succes, reussir' olmalıdır ve Türkçe karşılığı olarak meselâ Kazakçada geçen *on-* 'gelingen, gerathen' (Radloff, Wb. I, 1026) kelimesi zikredilmelidir.

95. *borş berdi* 'borç para verdi'— Terkibin doğru okunuşu *borç berdi* olacak. *Borç* kelimesinin ç sesi hakkında 12. maddeye bakınız. Aynı zamanda şunu da zikretmeliyiz ki, *ber-* fiili asıl nüshada acayıp  şekilde geçmektedir.

96. *koştı* (düzeltmelerde: *koşti*) 'koştı, attı' — Kelime yanlış mânalandırılmıştır. Fiilin Arapça karşılığı olan  kökünün IV. şekli Arapça sözlüklerde 'communiquer une chose â quelqu'un' (Dozy, Suppl.) mânasında geçmektedir. Bundan başka *qos-* fiilinin 'at-Tuhfat'-ın diğer yerlerinde kaydedilen misallerine göre, fiilimiz 'prescrire, ordonner' mânalarını da haizdir. Fiilimizin yukarıda verilen mânalarını, onun Türk dillerinde mevcut olan karşılıkları da teyid etmektedir. Fiilin Türkçe karşılıklarından Çağataycada, Turki ve Tarançı lehçelerinde *qos-* 'befehlen' (Radloff, Wb. II, 637); Ufa Türkçesinde *qos-* 'emir etmek, emir vermek' (Pröhl, Nyelvtudományi Közlemenyek [Lisaniyat Haberleri], XXXVIII. c. 350. s.) ve Kaşgarlı sözlüğünde *qosmaq* 'ordnen' (Brockelmann, MW.) şeklinde geçen kelimeleri zikredebiliriz.

Bütün bunlara göre bizce *qos-* fiilinin mânası: 'communiquer une chose â quelqu'un; prescrire, ordonner' dir ve bittabi BA'ın kitabının basımı bittikten sonra ilâve edilmiş "Birkaç düzeltme,, arasında geçen 3. not tamamen yersizdir.

97.'at-Tuhfat'-ın asıl nüshasının kenarına kaydedilen ve 'joindre une chose â une autre' mânasında geçen *qos-* fiili BA'ın kitabına girmemiştir. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen  fiilinin 'joindre une chose â une autre' mânası kelimemizin Türk lehçelerinden Teleutçada, Lebedcede, Altaycada, Şorcada, Çağataycada, Turki lehçesinde ve Anadolu Türkçesinde mevcut olan *qos-* karşılığının 'zusammenthun,

hinzufügen, hinzuthun, anfügen, beimischen' (Radloff, Wb. II, 637) mânalarıyla, veya Kıpçak dil yadigârlarında geçen *qoştı* fiilinin 'birleştirdi, yanyana getirdi' (ed. Caferoğlu, 79. s.) mânasıyla güzelce birleşmektedir.

98. 'at-Tuhfat'-ın haşiyelerinde geçen *üsrâ*- fiilinin *onğdı* fiiline, veya *anğdı* fiiline mi ait olduğunu araştıran 44. not tamamen lüzumsuzdur. 'at-Tuhfat'-ın *استمر طوطادی وقیل اشردی* kaydını dikkat nazarına alırsak *üsrâ* nin *toqta*- fiilinin bir sinonimasından başka bir şey olmadığı aşikârdır. Fazla tafsilât için 90. maddeye bakınız.

99. *manğladı* 'bağırdı, ezan okudu' — Kelimenin mânası BA'ca tam bir şekilde verilmemiştir. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen *أذن* fiilinin mânası 'appeler â la priere (chez les musulmans)' dır ve kelimenin Kıpçak dil yadigârlarında geçen karşılıkları da kelimeyi ancak bu mânada tanımaktadır. Meselâ: *manla*- 'das *âdân* verrichten' (Teleğdi, sözü geçen eser, 319. s.).

100. *deşildi* 'deşildi' — Kelimenin karşılığı olarak Uygurcadaki *tasılmaq* 'taşmak, dışarı fırlamak' (Caferoğlu, Uygur sözlüğü, 175. s.) fiilinin zikri herhalde iyi olurdu.

101. 'at-Tuhfat'-ın asıl nüshasının kenarında haşiyede *goruq*- fiilinin sinoniması olarak kaydedilen *kâykirlâ*- 'craindre' fiili BA'ın kitabına girmemiştir. Fiilin Türkçe karşılığı olarak Kıpçak dil yadigârlarının birisinde geçen *geykirledi* 'korktu, dehşetlendi, kemikleri birbirine girdi, tüyleri ürperdi' fiilini (Velet, sözü geçen eser, 20. s.) zikredebiliriz.

102. *tüş kördi* 'düşü azdı, ihtilâm oldu' - BA'ca bu terkinin mânası yanlış bir şekilde tesbit edilmiştir. Terkinin Arapça karşılığı olarak geçen *احتم* fiilinin başlıca mânası 'rever quelque chose' olup 'avoir une pollution nocturne' (Biberstein-Kazimirski) mânası ancak ikinci sırada gelmektedir. Mademki *tüş kör*- terkininin Türkçe karşılıkları bilhassa 'rüya görmek' mânasında geçmektedir, bizce terkinin tam tercümesi: 'avoir des reves, rever quelque chose' olmalıdır.

103. *su koyundı* 'yıkandı' — Bu terkip, Kaşgarlı sözlüğünde bulunan *sî(u)qunmaq* 'sich (den Kopf) waschen' karşılığını da (Brockelmann, MW. 179. s.) dikkat nazarına alarak, herhalde bir tek kelime olarak okunmalıdır.

104. *katıdı* 'katıdı'— 52. notta geçen bu kelimenin okunuşu BA'ca yanlış bir şekilde tesbit edilmiştir. Ayrıca kelimenin mânası da başka yerde hiç geçmiyen ve herhalde bir *neologisme* olan bir kelime ile ifade edilmiştir. Bizce kelimenin okunuşu *qat*-, mânası ise Arapça *أشد* şekline göre (Beaussier; Dozy, Suppl.) 'se raidir, devient epais' olmalıdır. Kelimenin böyle bir okunuşu ve böyle bir mânası, onun Tarançı lehçesinde, Kazakçada, Teleuçada, Şorcada, Sagaycada, Anadolu

Türkçesinde, Turki lehçesinde *qat-* şeklinde ve 1. 'fest werden, hart werden, gefrieren, trocknen', 2. 'fest bleiben, auf etwas bestehen' mânasında geçen karşılıklarına güzelce Uymaktadır.

105. *sızaldı* 'inceldi' — Bu kelime büyük güçlükler arz etmektedir. Kelimenin Arapça karşılığına elimizde bulunan sözlükler (Dozy, Suppl.; Beaussier; Barthelemy) türlü türlü mânalar verdiklerinden *sızal-* fiilinin Türkçe karşılıklarının tesbiti elzem olurdu. Maalesef bizce hem bu Türkçe karşılıkların olup olmadığı, hem BA'ca verilen 'inceldi' mânasının ne gibi esaslara dayandığı meçhuldür.

106. *yanğırdı* 'öfkeleni, kızdı' — Bu kelimenin BA'ca yanlış bir şekilde verilen okunuşu *yâkir-* olmalı ve Kıpçak dil yadigârlarının *yâkirdi* 'kızdı' (ed. Caferoğlu, 124. s.), *yikir-* 'zürnen' (Telegdi, sözü geçen eser, 312. s.) fiilleriyle karşılaştırılmalıdır.

Ayrıca şunu da kaydetmeliyiz ki, *yâkir-* fiilinin iki sinoniması olarak geçen *qaq-* ve *qaqı-* fiillerinin yanına BA'ca konulmuş "Türkmenlerde,, kaydı 'at - Tuhfat' - ta geçmediğinden dolayı kabul edilemez.

107. *yimrildi* 'yarıldı, ayrıldı' — Kelimenin mânalandırılması pek büyük güçlükler arz etmektedir. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen ايمج şeklinin mânası aşağı yukarı BA. tarafından iyice tesbit edilmiştir. Böyle olmakla beraber bu mânayı kelimenin Türkçe karşılıklarının mânalarıyla bir türlü birleştirememekteyiz. Kelimenin Türkçe karşılıkları şu mânaları veriyor: Kıpçak dil yadigârlarında *yimrilmek* 'toprak çökmek, obrulamak' (Vélet, sözü geçen eser, 53, s.); Altaycada *yâmiril-* 'einstürzen, zerschmettern, zerstört werden' (Radloff, Wb. III, 392); Kazan Türkçesinde *yimerel-* 'einfallen, einstürzen, zusammenstürzen' (Balint, sözü geçen eser, II. 84. s.); Çuvaşçada syemrel- 'zerbrechen' intr. (Paasonen); Çağataycada idem (Kunos); Uygurcada idem (Caferoğlu, Uygur sözlüğü) ve saire.

Türkçe karşılıklardan Arapça karşılığın mânasına aşağı yukarı uyan tek kelime Tarama Dergisinin 379. sahifesinde *inşıkak [etmek]* maddesinde geçen ve Tarama Dergisine *göte* Kamus-u Turkî'den alınan *yimrilmek* kelimesi olsa gerek. Ancak bu kelimeyi de Kamus-u Turkî'de bir türlü bulamadık.

108. *sındı* 'kırıldı' — Kelimenin "Dizim»-de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

109. *kertindi* 'kertildi' fiilinin yanında bu fiilin homoniması olan *kartın-* 'etre brise' fiili BA'ın kitabına girmemiştir. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen اقتعل şeklinin 'etre brise, casse; etre emiette' (Biberstein- Kazimirski; Belot) mânasını 'at-Tuhfat'-ın eski sahiplerinden birisi bilmiyerek veya sırf bu mânâ ile iktifa etmiyerek اقتعل yanına daha bir اخر şeklini da kaydetmiştir. (Bu sonuncu şeklin mânası hakkında kökünün 'tailler, faire des entailles sur quelque chose' Belot mânasını dikkat nazarına alınız.) İmdi BA. eserinde

ancak sonradan ilâve edilen **اخر** şeklinin mânasını verip asıl ve ilk defa olarak kaydedilen **اقتصل** şekliyle hiç meşgul olmamıştır. Hareket tarzının doğru olmadığını ve *kartın-* fiilinin yalnız **اخر** değil, fakat **اقتصل** mânasının da dikkat nazarına almak lâzım olduğunu *kârtin-* fiilinin Türkçe karşılıkları da teyid etmektedir. Nitekim Kaşgadı'nın sözlüğünde *kârtin.âk* fiili 'ingeschnitten werden' yanında 'erschüttert werden' (Brockelmann, MW.) veya Kumancada, Altaycada, Teleutçada, Ltbedcede, Şorcada, Küerikçede, Anadolu Türkçesinde, Çağataycada geçen *kart-* fiili 'einkerben' yanında Altaycada 'nagen, zernagen', hattâ Teleutçada 'Fleisch in kleine Stücke zerhacken' mânalarında da geçmektedir (Radloff, Wb. II, 1102).

Bittabi bütün bunlara göre BA'ın eserinde geçen 54. not tamamen lüzumsuzdur.

110. *sorundi* 'sündü' — Arapça karşılığına göre mukakkak 's'e-tirer, s'etendre' mânasında olan bu kelimeyi Türkçe karşılıkları bu-iununcaya kadar "müphemler,, arasına koymalıyız. Galiba kelime 'at-Tuhfat'-ın eski sahiplerince de meçhuldü. Kelimenin yanına Türk dillerinin en çoğunda mevcut olan *sün-* fiilinin kaydı herhalde böyle bir ihtiyaçtan doğmuş olsa gerek.


111. *uyaldı* 'utandı' — Kelimenin "Dizim,, -de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.

112. *utandı* 'utandı' — Kelimenin "Dizim,, -de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.


113. *tişikti* 'şekketti, işkillendi' — Kelimenin BA'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Çünkü bunun Arapça karşılığı olan **اشتك** şekli Lane'in veya Belot'nun sözlüklerine göre tamamen başka mânalarda geçmektedir. Böyle olmakla beraber kelimenin Türkçe karşılığı bizce meçhul oluşundan dolayı *tisik-* fiilini bu Türkçe karşılıklar çıkıncaya kadar halledilmemiş kelimeler arasına koymak gerektir.


114. *ilindi* 'birbirine girdi, karıştı' — Kelimenin BA'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen **اشتك** şeklin mânası 'se piquer; s'enferrer; ete' (Dozy, Suppl.) dır ve bu mâna fiilimizin Tarançı lehçesinde ve Sagaycada geçen *il-* fiiliyle karşılaştırılmalıdır. *il-* fiilinin Tarançı lehçesinde ne gibi mânalarda geçtiği hakkında Radloff sözlüğünün şu misaline bakınız: *maldi müs-minâ ilip aq talaiğa tastap çadır* 'das Maral spiesste das Vieh auf seine Hörner auf und warf dasselbe in's weisse Meer' (I, 1473).

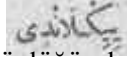
115. *kurdu* 'kurdu' - Kelimenin BA'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen **اور** şeklinin mânası 'mettre la corde â (un arc)' (Belot) dır ve bu mânada- olan fiilimiz Kıpçak dil yadigârlarının *qurdu* 'yaya veterini bağladı' (ed. Caferoğlu, 82. s.); *qur-* 'den Bogen spannen' (ed. Houtsmâ, 88. s.) şeklinde geçen fiillerle karşılaştırılmalıdır.

116. *kirişledi* 'kirişledi, kurdı' - Kelimenin mânası ve okunuşu kısmen yanlış, kısmen pek sathî bir surette tesbit edilmiştir. Okunuşu *kirslâ-* olan bu kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen  şeklinin mânası 'mettre la corde â (un arc)' (Belot) dır ve kelitemiz Anadolu Türkçesinde *kirislâ-* 'mit einer Saite oder Sehne versehen' (Radloff, Wb, II, 1360) kelimesiyle karşılaştırılmalıdır.

117. *azdı* 'yarıldı' - Kelimenin "Dizim,,-de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.


118. *kırdı* 'kırdı' — Kelimenin bütün mânaları BA'ca verilmemiştir, çünkü mevzüubahis kelimenin altına daha bir 'couper' mânasında olan  Arap fiili de kaydedilmiştir. *qîr-* fiilinin bu ikinci mânası Altayca ve Teleutçada geçen *qîr-* fiilinin 'rasieren (den Bart)' (Radloff, Wb, II, 734) ve İbnü Mühenna'nın eserinde mevcut olan *kır-* fiilinin 'kırkmak' Abdullah Taymas [Battal], İbnü-Mühennâ Lügati, 43, s.) mânasıyla karşılaştırılmalıdır.




119.  — Maalesef burada satırlar pek siliktir. Bizce bu silik yerde, BA'ın dediği gibi bir değil, iki silik Türkçe kelime olsa gerek.

120. *yiglendi* 'hastalandı' - Kelimenin BA'ca verilen okunuşunu şüpheli görmekteyiz. Kelimenin asıl nüshada geçen  yazı şekli *yiylân-* olarak okunmalıdır. Kaşgarlı'nın sözlüğünde geçen *yiklâmâk*, *Iklamak* 'krank sein'; *iklânâmâk* 'ein wenig krank werden (Mann)' (Brockelmann, MW. 65. s.) misalleri dikkat nazarına alınırsa kelimenin muhtemel okunuşu yine de *yiklân-* olmalıdır.

121. *başladı* 'başladı' — Kelimenin "Dizim,,-de verilen bir yığın lüzumsuz karşılığı hakkında 1. maddeye bakınız.





122. *kaldıradı* 'kalkıdı' — Kelimenin BA'ca verilen mânasını ve "Birkaç düzeltme,,-de geçen 4. notunu kabul etmemekteyiz.

Kelimenin Arapça karşılığı olarak verilen  şeklinin mânası 'kalkıdı' değil, 'trembler' (Belot) dir ve bu mânada olan *qaldîra-* fiilimiz Troki Karaimcasının *galtra-* 'zittern, sich zurückziehen' (Kowalski, sözü geçen eser, 210. s.); Altaycanın, Teleutçanın, Lebedcenin, Şorcanın, Kazan Türkçesinin, Sagaycanın, Koybalcanın, Kaç lehçesinin, Küerikçein *galtra-* 'zittern, knarren, klappern' (Radloff, Wb, II, 261); Kazakçanın, Altaycanın, Sagaycanın, Koybalcanın *qalt'ira-* 'zittern, erzitern, klappern' (Radloff, Wb, II, 263) ve saire şekilleriyle karşılaştırılmalıdır.

"Birkaç düzeltme,,-nin 4. notunda kaydedilmiş olanlara gelince ilkin şunu söylemeliyiz ki, 'at-Tuhfat' haşiyesinin  olarak okunması imkânsız gibi görünmektedir. Böyle bir okunuşa ne bu Arapça fiilin yazı şekli, ne de  fiilinin mânası müsaade ediyor. Bizce bu haşiyenin okunuşu 'claquer (dents)' mânasında olan (Dozy, Suppl.)  şeklinden başka bir şey olamaz, nitekim *çaldîra-* fiilimizin 'at Tuhfat'-ta geçen bu ikinci mânası *qaltîra-* fiilinin Kazakçada, Altaycada, Sagay-

cada, Koybalcada geçen 'klappern' mânasıyla güzelce birleşmektedir.

Netice olarak *qald'ira-* fiilinin mânası 'at-Tuhfat'-a göre 'trembler, claquer (dents)' olmalıdır.

123. *tirpildi* 'kararsız olda, kararsızlaştı' - Kelimenin B A'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Fiilin Arapça karşılığı olarak geçen  şeklinin mânası 'marcher avec precipitation' (D o z y, Suppl.  )dır ve 'at-Tuhfat'-ın kenarına kaydedilmiş Arapça  şeklinin mânası için  kökünün 1. 'battre (des oeufs); 2. 'remuer vivement des pois chiches bouillis â l'eau puis meles d'huile froide et de jus de citroa'; 3. 'marcher'les bras ballants'; 4. 's'agiter' (B a r t h e l e m y) mânalarını dikkat nazarına almalıyız.

İmdi *tîrpilda-* fiilinin Türkçe karşılıklarından Kazan ve Tobol Türkçesinin *tîrb'ilda-* 'sich hin und her bewegen, strampeln' (R a d l o f f, Wb. III, 1330); Kazan Türkçesinin *tîrpilda-* 'mit den Beinen strampeln' (Radloff, Wb. III, 1329), 'zucken (mit dem Fusse)' (Balint, sözü geçen eser, II. 115. s.) şekillerini de dikkat nazarına alırsak, fiilimizin 'at-Tuhfat'-ta 's'agiter, se demener' mânalarında geçtiği kendiliğinden anlaşılır.

114. *kavuştu* 'kavuştu', düzeltmelerde: 'kavuştu (?)' -Kelimenin BA'-ca verilen mânasını ve okunuşunu kabul etmemekteyiz. Kelimenin okunuşu: *qos-*, mânası ise: 'communiquer une chose â quelqu'un; pre-Scrire, ordonner' olacak. .

Fazla tafsilât için 95. maddeye bakınız.

125. *söydi* 'sevdi' — "Dizim,, -de kelimenin Codex Cumanicus'ta geçen *sev-,söv-, sög-* 'lieben' karşılıklarının (G r ö n b e c h, Wb. 218. s.) zikri faydalı olurdu.

126. *bayandı* 'beğenmek' — Kelimenin B A'ca verilen kalın okunuşunu kabul etmemekteyiz. Kelimenin Türkçe karşılıkları dikkat nazarına alınınca okunuşu *bâyândi* olmalıdır.

127. *beğendi* 'beğendi' — Kelimenin yanına B A'ca kaydedilen "Türkmenler derler,, kaydı 'at-Tuhfât'-ın aslında mevcut olmadığından dolayı yersizdir.


128. *sovarundı 'sıyrıldı'* — Kelimenin "Dizim,, -de kaydedilen *sovrundı* ve " Sözlük ,, tercümesinde geçen *sovurundı* okunuşunu kabul etmemekteyiz.

Fiilimizin Troki Karaimcasında geçen *savur-* 'herausziehen, herausreissen' (K o w a l s k i, sözü geçen eser, 253. s.) veya Çağataycada geçen *suğurun-* 'sich oder für sich ausziehen' (Radloff, Wb. IV, 758) karşılıklarını dikkat nazarına alarak, kelimemizin doğru okunuşu: *suvurun-* olsa gerek.

129 *suvaran-* fiilinin sinoniması olarak 'at-Tuhfat'-ın kenarına kaydedilen *suvurul-* 'echapper (de mains)' kelimesi BA'ın kitabına girmişdir.




130. *yîyîn-* fiilinin sinoniması olarak 'at-Tuhfat'-in kenarına kaydedilen *yîğîn-* 'etre reuni' kelimesi BA 'ın kitabına girmemiştir. Fiilin Türkçe karşılıklarından meselâ Lebedcede, Küerikçede ve Anadolu Türkçesinde geçen *yîğîn-* 'angehâuft, aufgehâuft seîn, sich anhâufen' (Radloff, Wb. III, 470) kelimelerini zikredebiliriz.

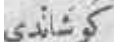
131. *aylandı* 'çerçevlendi' - Kelimenin BA'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Bunun Arapça karşılığı olarak geçen  şeklinin mânası 'se tourner, se retourner, se tourner dans un autre sens' (Dozy, Suppl.)dır ve bu mâna fiilimizin Teleuçada, Altaycada, Lebedcede, Şorcada, Koybalcada, Sagaycada ve sairede mevcut olan *aylan-* fiilinin 1.'sich drehen, umwenden, sich um Etwas herum-drehen, herumgehen um Etwas, schweben (vom Vogel)'; 2. Vom Wege abweichen, einen Umweg machen'; 3. 'zurückkehren, nach Hause umwenden'; 4, 'sich abwenden, von Etwas abstehe-n, sich lossagen' ve saire mânalarıyla (Radloff, Wb. I, 36) karşılaştırılmalıdır.

Netice olarak *aylan-* fiilinin mânası 'at-Tuhfit'-a göre 'se tourner, se retourner' olmalıdır.

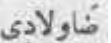
132. *değrindi* 'değirmi oldu' — Kelimenin BA'ca verilen mânasını kabul etmemekteyiz. Ayrıca şuna da itiraz olunabilir ki, BA. 'at-Tuhfat'-ın aslında, sahife kenarında geçen bu kelimeyi notlar arasına değil, "Sözlük,-ün tercüme kolonlarr içine koymuştur.

Kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen  şeklinin mânası 'se tourner, se retourner, se tourner dans un autre seas' (Dozy, Suppl.)dır ve bu mâna fiilimizin Çağataycada mevcut olan *tâgrân-* fiilinin 'einen Kreis bilden, sich drehen, sich im Kreise bewegen' (Radloff, Wb. III, 1039) mânalarıyla karşılaştırılmalıdır.

Netice olarak *dagrın-*, *dâgrân-* şeklinde okuduğumuz bu kelimenin mânası: 'se tourner, tournoyer' olacak.

133. *kevşendi* 'geviş getirdi' — Kelimenin BA'ca verilen okunuşunu kabul etmemekteyiz. Kelimenin 'at-Tuhfat'-ta geçen  yazı şeklini *küsân-* olarak okuyup Kumancada *küsen-* 'wiederholen' (Grönbach, Wb. 161 s.); Karaçaycada *k'ühn-* 'wiederkauen' (Pröhle, KSz. X. 112. s.) fiilleriyle karşılaştırmalıyız.

134. *savladı* 'dâva etti' — Kelimenin BA'ca verilen okunuşunu ve kelime dolayısıyla "Dizim,-de kaydedilen notunu kabul etmemekteyiz.

Kelimenin  yazı şeklini 'at-Tuhfat'-ta bol bol geçen *analogieler* yüzünden *davlad'i-* olarak okumalıyız. Bu okunuş fiilimizin Kazan Türkçesinde *daula-* 'gewalt antun' (Balint, sözü geçen eser, II. 128. s.); Karaçaycada *daula-* 'verklagen' (Pröhle, KSz. X. 99. s.); Balkarcada *daula-* 'streiten, Streitig machen; einen Prozess führen' (Pröhle, KSz. XV. 217. s.) karşılıkrariyle güzelce birleşmektedir.

135. *tutuktı* 'kızardı' - Kelimenin BA'ca verilen okunuşunu kabul etmemekteyiz. Bu kelimenin Kazan Türkçesindeki *tutıg-* 'rosten' (Rad-

i off, Wb. III, 1482); veya Kırgızcadaki *totuq-* 'pomnet', 'zagoret' (o litse)' (Yudakhin) karşılıkları fiilimizin ilk hecesinde bir o-nun bulunduğunu teyid etmektedir. Buna göre fiilimizin doğru okunuşu *totuq-* olsa gerek.

136. *sin-* fiilinin sinoniması olarak kaydedilen *yegi-* fiili BA'nın kitabına gitmemiştir. Kelimenin Türkçe karşılığı bizce de malûm olmadığından dolayı bu fiil hakkında fazla malûmat verememekteyiz.

137. *tuştı* 'rahat etti, dinlendi' — Kelimenin BA'ca verilen okunuşunu ve mânasını kabul etmemekteyiz.

Bu kelimenin Arapça karşılığı olarak geçen اروح (okul) أزوح şeklinin mânası 'sentir mauvais (eâu, viande)' (Belot)dır ve bu mâna fiilimizin Kâşğarlı'nın sözlüğündeki *tüçimaq*: 'faulen (Fleisch)'; *tançamaq* (*tançamaq*) 'stinkend werden (Fleisch)' (Brockelmann, MW. 194 ve 206. s.) karşılıklarının mânalarıyla güzelce birleşmektedir.

Netice olarak *tîniç-* diye okuduğumuz (12. maddeye bakınız) bu kelimenin mânası 'sentir mauvais (eau, viande)' olacak.

138. *karangıdı* 'karanlık oldu' — 'Devenir sombre. (se dit d'une nuit); s' assombrir, s' obscureir' mânasında olan *qaranğ'i-* fiilinin Söz Derleme Dergisi 835. sayfasında kaydedilen *karangımak* 'karanlık basmak, hava kararmak: Ortalık karangıdı' (Genezin 'Avanos - Kırşehir') karşılığının "Dizim,, -de zikri faydalı olurdu;

139. 'Vieillir devient vieux' mânasında olan *qari-* fiili BA'ın kitabının "Sözlük,, tercümesine girmemiştir. BA. tarafından verilen "Birkaç düzeltme,, -de de ancak Atıf Tüzüner'in himmetiyle sonradan ilâve edilmiştir.

140. *tatandı* 'tat aldı' — *tatin-* fiilinin sinoniması olarak asıl nüshanın sahife kenarına kaydedilen bu kelimenin notlar arasına değil, fakat "Sözlük,, kolonları içine konulmasına doğru bulmamaktayız.

141 *pisti* 'pişti'"-Asıl nüshanın sahife kenarına kaydedilen bu kelimenin BA'ca notlar arasına konularak "Sözlük,, kolonları içine konulmasını doğru bulmamaktayız. Ayrıca kelimenin "Dizim,, -de geçmesini de noksan sayıyoruz.

Hattâ' şuhu da' söylemeliyiz ki, BA. kelimenin mânasını, Arapça karşılığını iyi okumamakla beraber, tesadüfen iyi bir şekilde tesbit etmiştir. BA'a göre fiilimizin Arapça karşılığı انثرى olarak okunmalıdır. Eğer bu okunuşu kabul edersek انثرى şeklinin 'rötir, se rötir, etre roti' (Belot) mânalarını da kabul etmemiz lâzımdır. Asıl güçlükler ise burada başlamaktadır, çünkü 'rotir, se rôtir, etre rôti' mânalarını bizce okunuşu *bis-* olan fiilimizin 'cuire, faire cuire' mânasıyla birleştirmek imkânsız gibi görünmektedir. Fiilimizin Arapça karşılığı انثرى olarak değil, fakat asıl nüshada da mevcut olduğu gibi انثرى olarak okuduğumuz takdirde bütün bu güçlükler ortadan kalkmaktadır, çünkü 'etre cuit â point (mets)' mânasında olan bu şekil (Beiot) fiilimizin *bis-* veya *pis-* şeklinde olan Türkçe karşılıkların mânalarıyla güzelce birleşmektedir.

Eğer "Sözlük,, tercümesini ayrıntılarında değil de, kendi bütünlüğünde inceliyecek olursak, o zaman yukarıda 141 maddeyi ihtiva eden listeye göre bir nevi istatistik olarak şunları tesbit edebiliriz:

İlk önce 'at-Tuhfat'-ın el yazmasına göre hemze ayırımında bulunan 289 kelimededen Besim Atalay'ın kitabına 16 tanesi girmemiştir. Bundan başka şunu da tesbit etmek mümkündür ki, mevzu bahis kısımda 47 kelimenin mânası ve ayrıca 47 kelimenin okunuşu yanlış veya şüphelidir. Nihayet bazı meseleler veya mülâhazalar dolayısıyla ayrıca birer madde halinde üzerinde durmuş olduğumuz kelimelerin sayısı da 54-tür.

Bu rakamların ifadeleri gayet açıktır. Bunlarla ilgili olarak bir şey kaydetmemiz lazımsa, "Sözlük,, -ün diğer harflerinde bu nispetlerin herhalde daha kötü olacağını söyleyebiliriz. Besim Atalay'ın en az 3.000-e yakın olan kelime sayısı ile 'at-Tuhfat'-ın el yazmasında bulunan bütün kelimeler arasındaki büyük fark bunu göstermektedir. (Fazla tafsilât için 11. sahifeye bakınız.)

Tanıtmanın tamam olması için "Sözlük,, tercümesinin ilk harfinin tahlilinden sonra şimdi "Gramer,, kısmının tercümesiyle, sonra da "Dizim,, kısmının yapılaş şekliyle meşgul olmamız gerekirdi. Fakat tanıtmanın bu şekliyle de pek uzun olduğunu ve nihayet mütehasıslarınca Besim Atalay'ın eserinin kıymeti hakkında bu söylenenlerle de yeter derecede açık bir fikir elde etmek mümkün olduğunu dikkat nazarına aldıktan sonra bizce zaten lüzumsuz olan "Gramer,, kısmının tercümesiyle (8, sahifeye bakınız) ayrıca meşgul olmayı fazla bulduk, aynı sebeple, yani tanıtmamızı uzatmıyalım diye "Dizim,, -le de daha yakından meşgul olmadık.

Besim Atalay'ın eserinin son, "Tıpkıbasım,, kısmına gelince, bunun hakkında bu kısmın faydalı olduğunu söylemekle beraber asıl el yazmayı da tanıdığımız için artık bugünkü ihtiyaçları tamamiyle tatmin etmediğini söylemek zorundayız. Besim Atalay'ın eserinin bu eksikliği büsbütün naşire yükletilemez. Maalesef, bizim de birçok kere işittiğimiz gibi, Türk Dil Kurumunun bir offset makinesi yoktur ve böylece bu teknik noksanı telâfi etmek bugün için imkânsızdır. Bununla beraber son dil kurultayının Türk Dil Kurumuna tıpkıbasım neşriyatı için bir offset makinesi temin edilmesi hakkındaki kararının pek yakında gerçekleşeceğini temenni ederiz. Bu gerçekleşmeden sonra hem 'at-Tuhfat'-ın yeni offset makinesiyle tıpkıbasımlarıyla verilmesi, hem de İstanbul kütüphanelerinin gayet zengin Osmanlı, Kıpçak ve Türkistan dil yadigarlarını ihtiva eden muazzam bir tıpkıbasım yayın serisi Türk ve bütün dünya mütehasıslarına sunulabilecektir.